

Král se zabývá problematikou odborného překladu se zaměřením na překládání technických odborných textů s podporou počítačových technologií. Nástroje CAT (Computer Aided Translation) již v současné době představují v překládání odborných textů světový standard a jsou překladatelskou komunitou využívány na všech úrovních: od „free-lance“ překladatelů až po mezinárodní instituce jako je Evropská komise. Král se snaží problematiku CAT vsadit do obecnějšího translatologického rámce, formulovat nutné teoretické předpoklady jejich využití a poukázat na přínosy a úskalí, které jejich používání překladateli přináší. Pokouší se rehabilitovat technický odborný text coby plnohodnotný slohový útvar, který zaslouží pozornost teoretiků překladu. Technický odborný text definuje jako jakýkoli věcně sdělný monotematický text, který slouží k praktické aplikaci poznatků a fakt svého oboru. Zabývá se jeho specifiky, jako je standardizace lexika a textových modelů, právě s ohledem na využitelnost nástrojů CAT a tzv. překladových pamětí.

Nám zbývá dopracovat se empirickou konfrontační cestou poznání, jakými jazykovými prostředky jsou tyto systémové komunikační faktory v příslušných jazycích naplněny.

Než dospějeme k těmto výšinám, podíváme se zpět ke konkrétním problémům týkajícím se vyjadřovacích prostředků, a to nejprve obšírně v rovině lexikální, k níž nezbytně připojíme i rovinu pragmatickou, a pak se stručně zmíníme o rovině gramatické. Následovat bude příslušnost textů k různým funkčním stylům, s nadhledem pojednáme o odborném stylu jako takovém (Bronislava Grygová) a ukončíme pohledem na úskalí vyskytující se v textech uměleckých a na otázky hodnocení kvality překladu (Jitka Zehnalová).

KAPITOLA 2

PŘEKLAD A ROVINA LEXIKÁLNÍ

2.1 ČESKÉ PŘEKLADOVÉ PROTĚJŠKY ANGLICKÝCH KONTEXTOVĚ ZAPOJENÝCH LEXIKÁLNÍCH I VÝPOVĚĎOVÝCH JEDNOTEK

Při porovnávání kontextově zapojených lexikálních jednotek různých jazyků zjišťujeme četné rozdíly v oblasti významových složek denotačních, konotačních i pragmatických. Sémantický rozdíl týkající se denotačních významových složek vyplývá z různého pojmenovacího přístupu ve výchozím a cílovém jazyce, z nestejně úrovně abstrakce, ze zaujímání neshodných hledisek ke skutečnosti, ze zdůrazňování odlišných rysů znaku. V oblasti konotačních sekundárních složek významu, které se superponují na denotační složky a spolu s nimi tvoří sémém, jsou rozdíly ještě markantnější.

Metodologie použitá při analýze a popisu lexikálních jednotek (dále jen lj) musí rozlišovat především spisovné od nespisovného, běžnou slovní zásobu od odborné, centrum od periferie a přihlížet k funkčně stylovému zaměření popisovaného materiálu. Musí brát v úvahu konkrétní jednotku a systém, spojení obecného a zvláštního v každé jednotce, pojetí abstrakce jako jednoty rozmanitého, vztah jazyka a textu, teorie a praxe.

Asymetrii v pokrývání mimojazykové skutečnosti slovní zásobou v angličtině a v češtině i sémantické vztahy mezi lj obou jazyků, včetně zapojení konotační složky, si ukážeme v konkrétní aplikaci konfrontačního pohledu na anglické a české lj v jejich kontextovém zapojení na základě analýzy výchozích anglických textů a jejich českých překladů.

Jak už bylo uvedeno výše, lze mezi překladovými protějšky rozlišovat v podstatě tři typy případů: a) protějšky či ekvivalenty (dále jen E) *úplné či absolutní*, b) protějšky *částečné* (těch je zdaleka nejvíc) a c) protějšky *nulové* (k řešení neexistence úplného či částečného protějšku je třeba použít různých postupů, jak si ukážeme dále).

2.2 ÚPLNÉ PROTĚJŠKY

Mezi úplné, absolutní E v dané komunikativní situaci, tj. pokud jde o význam v příslušném kontextu i o funkci stylistickou, včetně rejstříku, tedy ve složkách denotačních i konotačních, patří především pojmenovací jednotky základního slovního fondu, tedy centra slovní zásoby, a to zejména substantiva, kde při hrubém rozdělení na sémantické skupiny a s přihlédnutím k frekvenčnímu hledisku převládá zřetel **antropocentrický**, tj. lidé v okolí, části těla, předměty nejbližšího okolí, předměty poněkud vzdálenějšího okolí, zvířata, časové údaje a konečně i abstrakta v přímém vztahu k člověku. Jde vesměs o pojmenování s téměř jednoznačným denotačním významem, označující v podstatě stejnou, případně odpovídající část mimojazykové skutečnosti, např. *eye: oko*, *window: okno*, *roof: střecha*, *tree: strom*. (Vzhledem k tomu, že použití znaku rovnosti neodpovídá ve většině případů skutečnosti, používáme pro označení vztahu odpovídajícího protějšku znaku „:“.)

Do jisté míry je možno mezi plné E počítat i slova s více nebo dokonce mnoha možnými protějšky, která jsou však **monosémantizována kontextem**, ať gramatickým nebo lexikálním, situačním či pragmatickým. Gramatický kontext omezuje např. výběr možností u slovesa *grow*, které použité ve struktuře $N_{S(pers)} + grow + N_O$ znamená *pěstovat*, kdežto ve struktuře doplněné adjektivem, tj. *grow + Adj* by nabylo významu změny stavu, v intransitivním použití má význam *růst*. Lexikální kontext určuje význam sloves jako *wash: mýt/prát*, *put: postavit/položit/posadit/vstrčit* atd. Protějšek slovesa *wash* v kontextu *she washed my face* je úplný, pokud nám jde jen o výběr mezi *mýt* a *prát*, jinak se nabízejí ještě možnosti rozdílů lexikálně gramatických, tj. využití vidové kategorie, případně variant stylistických. Situace nemusí být docela jednoznačná ani s přihlédnutím k lexikálnímu kontextu, např. *she put me on the bed* může znamenat stejně dobře *položila* jako *posadila* apod.

Je třeba počítat s tím, že slovanské sloveso obsahuje vesměs více informací než sloveso anglické, je bohatší sémanticky, je takzvaně mnohofazetové. Souvisí to opět s typologickým rozdílem mezi jazyky, s nominálním charakterem angličtiny a spíše verbálním typem češtiny. Na to by překladatelé do češtiny neměli zapomínat a měli by využívat bohatství, které jim čeština v tomto smyslu poskytuje. Z toho vyplývá, že úplných protějšků ve slovesné oblasti příliš mnoho nenajdeme, i když ve svém primárním významu se mohou jako takové často jevit.

Jde především o akční slovesa a z nich o označení lidské činnosti a procesů obklopujících člověka, jako *eat: jíst*, *laugh: smát se*, existence stavu a změny stavu, jako *be: být*, *sleep: spát*, *sit: sedět*, mentálního procesu, zejména percepce, jako *see: vidět*, *hear: slyšet*, *listen: poslouchat*, zvukového projevu, verbalizace, jako *sing: zpívat*, vztahu *have: mít*, modálního postoje *must: muset*. Na tato slovesa se však v rámci kontextu vrší často další informace, které vedou k sémanticky bohatším českým protějškům nebo alespoň k výběru z většího množství variant, jak ukážeme dále v kapitole o částečných ekvivalentech.

U adjektivních přímých protějšků převládá označení objektivních vlastností, jako *black: černý*, *white: bílý*, *long: dlouhý*, *full: plný*, *empty: prázdný*, *wet: mokrý*, kdežto u subjektivního hodnocení dochází už k různým posunům. Z relačních adjektiv sem spadají adjektiva sekundární jako *fall: podzemní*, *Thursday: čtvrteční*.

U adverbii s místním významem vyplývá jednoznačný protějšek opět z jazykového okolí: *he was at home: byl doma*, *drive/go home: jet/jít domů*, *leave home: odjet z domu*; *up* má protějšek *nahoru* v kontextu *gone up North*, ale *nahoře* v kontextu *up yonder in the sky*.

Úplné E jsou většinou symetrické i po stránce formální, tj. jsou jednoslovné nebo víceslovné stejně jako výchozí I_J, např. *aunt: teta*, *black: černý*, *sit: sedět*, *walk away: jít pryč*, *make notes: dělat si poznámky*, *rub one's eyes: protřít si oči* (pokud nebereme v úvahu vidovou symetrii). I v motivovanosti můžeme najít korespondenci (*crossroads: křižovatka*, *cobweb: pavučina*) s tím rozdílem, že v morfologicky bohaté češtině převládají derivativa proti anglickým kompozitům nebo slovům motivovaným sémanticky (*swing: houpačka*). Najdeme samozřejmě i případy neshody.

2.3 ČÁSTEČNÉ PROTĚJŠKY

Vzhledem k tomu, že angličtina a čeština jsou jazyky nejen typologicky, ale i kulturněhistoricky, společensky a geograficky odlišné a vzdálené, rozdílné v místě, jaké zaujímají na ose racionálnost-emocionálnost, v tradicích, úzu, kolokacích a frazeologii, je přímých, úplných E-ů poměrně málo a převládají protějšky částečné. Ta částečnost se může týkat rozdílů

- a) formálních,
- b) významových denotačních,

- c) významových konotačních a
- d) pragmatických.

Uvedené rozdíly se mohou vyskytovat kombinovaně, zřídka jde o čistý typ, jak už jsme na to v lingvistice zvyklí.

2.3.1 ROZDÍLY FORMÁLNÍ

VÍCESLOVNOST – JEDNOSLOVNOST

Angličtina jako izolační analytický jazyk má více výrazů analytických, víceslovných a současně také často explicitnějších než čeština, syntetický jazyk flexivní.

U víceslovných, analyticky vyjádřených pojmenování jde v podstatě vždy o rozklad na sémanticky poměrně chudý řídicí člen a na doplnění, které je nositelem informace, sémantickým těžištěm denotačním, ale také konotačním. Poměr rozložení sémantických složek mezi členy víceslovného pojmenování bývá v různých případech různý. Jádrem nominální fráze tohoto typu bývá obecně klasifikující substantivum, jako *man, place, thing, time*, např. *the poor man: chudák, in the first place: předně, for one thing: jednak, last time: naposledy*.

Analytické pojmenování bývá explicitní, hlavní i modifikující člen se vyjadřují zvláštními slovy, kdežto v kondenzovaných syntetických českých pojmenováních se hlavní člen vyjadřuje slovotvorným formantem, modifikující člen slovotvorným základem (Horecký, 1978), např. *apple tree: jablono, beech-nut: bukvice, canvas shoes: plátěnky, Nurses' Station: sesterna*.

U některých oblastních, nářečových výrazů výchozího jazyka (VJ) je patrna ve víceslovném pojmenování redundance. Nejde sice o jednovýznamové jednotky, ale jejich význam vyplývá dostatečně z kontextu: *smoking pipe: fajfka, cricket-bug: cvrček*.

Analyticky, víceslovně se v angličtině poměrně často vyjadřuje kladně nebo záporně hodnotící postoj k určitému objektu, např. *old man: děda, poor thing/soul: chudák*. V těchto případech premodifikátor je současně nositelem denotačního i konotačního významu. Stejnou kombinaci významových složek obsahuje i český jednoslovný protějšek.

Rovněž stylistické konotace vstupují jako složky do vztahu reprezentovaného formálním rozdílem. S obecným bezpříznakovým řídicím substantivem je například spojeno slangové adjektivum, které je současně expresivní, negativně hodnotící. Český protějšek je jednoslovný,

hanlivý, adherentně expresivní – *crumby place: díra*. (Podrobněji o tom dále u rozdílů konotačních.)

Opěrné substantivum v jiných případech může být zbaveno denotačních složek, desémantizováno, ale konotační složka negativně hodnotícího postoje v něm zůstává a podtrhuje negativně hodnotící slangový premodifikátor. Český protějšek je jednoslovný, negativně hodnotící výraz z obecné češtiny. Touto kombinací se expresivita adekvátně zesiluje, např. *crumby bastard: smrad*.

Analytičnost anglického spojení je někdy ještě složitější, jednoslovný český protějšek odpovídá tříslavnému spojení. Nastávají opět různé případy. Např. na anglické straně je premodifikační dvouslovné spojení, které v adjektivní funkci a pozici přibralo i adjektivní koncovku *-y (a little bitty)*, a v češtině je malá míra, případně ještě s kladným emocionálním hodnotícím vztahem, vyjádřena nastavovanou deminutivní příponou – *in a little bitty while: za chvíli/ič/ku, chvíli/in/ku, chvíli/ilin/ku*.

Jindy je v angličtině vyjádřeno hodnocení racionální i emocionální dvěma adjektivy, zatímco v češtině jsou hodnotící složky zahrnuty do sémému jednoslovného substantivního pojmenování – *a big old car: bouřák* (je vyjádřena i velikost i mohutnost i obdiv – viz expresivní funkce lž dále).

Analytičnost angličtiny se projevuje v hojných případech anglických sloves se záložkou, kterým v češtině odpovídají vesměs jednoslovné předponové protějšky, ať jde o vyjádření vztahu prostorového, směrového nebo o vyjádření ukončenosti či intenzity, jako v *get up: vstát, pick up: zvednout, jump up: vyskočit, go away: odejít, come out: vyjít, carry off: odvézt, shout up: rozkřiknout se*.

Další skupinu víceslovných verbálních frází tvoří v angličtině sémanticky chudá slovesa doplněná lž nesoucí významové těžiště fráze. V češtině jim opět odpovídají jednoslovné jednotky, např. *get dark: stmívat se, get drunk: namazat se, have a seat: posadit se, get good again: uzdravit se, give a punch to s.o.: strkat koho*. Dokonce i vyjádření malé míry děje, vyjadřované v angličtině analytickou konstrukcí, která zahrnuje i kladný citový postoj, je v češtině vyjádřeno prefixem a uspokojivou mírou připojuje zvrátné zájmeno – *have one's little chat: pohovořit si*.

Někde se záložka v českém protějšku vůbec neprojevuje, ani v podobě předpony, ani v zařazení sémantické složky, např. *hang up one's coat: pověsit si kabát, make out like...: dělat jakoby...* Rozložení sémantické váhy na členy víceslovné fráze je rovnoměrnější v případech

jako *run fast*: upalovat, *eat a lot*: nacpat se, *tear to pieces*: rozsápat, *come running*: přiběhnout, *stand in a group*: hloučkovat se, *reach out to catch sth*: napráhnout se po něčem.

Analytická dovede být i čeština, a to zejména tam, kde nemá protějšek k anglickému slovesu vzniklému konverzí ze substantiva, např. *trapped*: lapený do pastí, *be benched*: sedět na lavici, nebo tam, kde čeština nedospěla k jednoslovné pojmenovací jednotce, např. u některých termínů – *cog*: ozubené kolečko.

Víceslovnost v češtině je také důsledkem zesílení intenzity nebo vůbec expresivity – *laugh*: válet se smíchy, *foul sb*: vytrít komu zrak, *be cagey*: umět si dávat majzla.

EXPLICITNOST – IMPLICITNOST

Víceslovné l_j jsou zpravidla i **explicitnější**. **Explicitnost** se projevuje větším množstvím informací výslovně vyjádřených, vyzvednutých do povrchové roviny jazyka, a to nejčastěji v podobě plnovýznamové jednotky, kterou má pojmenování v jednom jazyce oproti protějšku v druhém jazyce navíc, např. *poker game*: poker (v češtině není třeba dodávat rozlišující l_j, význam je jednoznačný), *half-bread Indian*: napůl Indián, *square tile*: kachlík, *woven wicker bag*: proutěná kabelka, *blow one's nose*: smrkat, *fetch off one's hat*: smeknout, *snuff one's nose*: odfrknout si.

České protějšky anglických jmenných frází se substantivním premodifikátorem bývají nutně alespoň gramaticky explicitnější. Čeština nemá možnost použít stejné sémanticky hutné struktury a přidává přinejmenším předložkový relátor (např. *radio programs*: programy v rádiu/z rádia, *twenty-five-cent cigars*: havana po pětadvaceti centech, *college boys*: kluci z univerzity), který obvykle dodává přesnější informaci.

V menším počtu případů jsou analogicky převáděny i adjektivní premodifikátory: *whitefaced cows*: krávy s bílými čumáky, *muddy brown*: hnědý od bláta.

Překladaelé někdy přidávají ve snaze o větší explicitnost informace, které byly ve VJ jen implikovány: *jet pilot*: pilot tryskové stíhačky, *cistern*: nádržka na vodu, *lobby*: hotelová hala. Tyto informace většinou vyplývají z kontextu a jejich explicitní vyjádření způsobuje víceslovnost českého pojmenování a prodloužení cílového textu.

Někdy se překladaelé pokoušejí interpretovat příliš zkratkové vyjádření anglické např. *dull lamps*: lampy se slepými cylindry.

Explicitní přidávání může souviset s neexistencí přímého protějšku v češtině: *controls*: páčky a kolečka, nebo je překladael veden subjektivní představou scény obsažené v nejednoznačném rámci: *turn on the water*: otevřít přívod vody, *across the hall*: na druhé straně chodby.

Informace jsou přidávány i při verbalizaci, při změně jmenného anglického vyjadřování na slovesné v češtině, např. *till dawn*: dokud se nerozední.

Přítom vzrůstá šíře i určitost, rozšířené verze jsou však většinou mnohem čtivější, takže pragmatický aspekt překladaele k takovým řešením vcelku opravňuje. Např. *at every look*: kdykoli jsme se po ní podívali (lépe než *na každý pohled*), *without any time trouble*: nebude to žádný problém a bohatě to stačíme (lépe než *bez potíží co do času*) To jsou však už překladaelské operace spočívající v syntaktické přestavbě.

Vzhledem k tomu, že v mnoha případech dochází při překladu nezbytně k rozšíření textu, což není žádoucí, je nutno na druhé straně v rámci možností toto rozšíření kompenzovat **kompresí** textu, která souvisí s **vypuštěním**, vynecháním informací, které překladael nepovažuje za nutně reprodukovatelné, např. *day off*: volno, *at three o'clock*: ve tři, *in white suits*: v bílém, *woven wicker bag*: proutěná kabelka, *fur-lined gloves*: rukavice s kožešinou.

V posledních dvou případech je české pojmenování ustáleně méně explicitní než pojmenování anglické. Totéž se týká českých protějšků některých anglických verbálních frází: *blow one's nose*: smrkat, *snuff one's nose*: odfrknout si, *fetch off one's hat*: smeknout.

K menší explicitnosti české verze může vést i subjektivní zásah překladaelův, např. *polished to high glitter*: naleštěný.

JMENNÉ ŘETĚZCE A PŘEDLOŽKOVÉ VAZBY

Otázka větší či menší explicitnosti se projevuje i u jmenných řetězců v angličtině a v češtině. Český překlad často obsahuje navíc alespoň předložku, která signalizuje typ vztahu mezi určovaným a určujícím, kdežto v angličtině, především psané, jazykový signál být nemusí. Pro interpretaci je samozřejmě důležité vzájemné postavení juxtaponovaných substantiv (určující + určovaný, premodifier + head), např. *club discussion* je *debata v klubu*, kdežto *discussion club* je *diskuzní klub*. Sémantický vztah mezi premodifikátorem a určovaným členem není přitom nijak jednoznačný. Premodifikátor může označovat čas, např. *winter sale*: zimní výprodej, *evening paper*: večerník, místo, např. *floor lamp*: stojací lampa (v češtině jiné hledisko), *border incident*: pohra-

niční incident, materiál, např. *a steel rod, a bronze handle, a silk dress, a copper coin, a stone bench, a gold watch, a silver spoon*, funkci *letter box*: *schránka na dopisy*, *witness box*: *svědecká lavice/lavice pro svědky*, *life boat*: *záchranný člun*.

V přeneseném významu se používá odvozených adjektiv: *golden hair, silken voice, silvery moon, milky white crystals, stony heart, glassy eyes* (zlaté vlasy, hedvábný hlas, mléčně bílé atd.) Vztah mezi oběma složkami syntagmatu má velmi široké rozpětí, *car bargain* může být jednak *koupě vozu*, jednak *koupě uzavřená ve voze*. V prvním případě je *car* objekt, v druhém místo. Analogická situace platí pro spojení *train robbery*. *Heart man* je jednak *lékař-srdcař*, jednak *pacient-srdcař*. (V češtině je ostatně také dvojí možná interpretace výrazu *srdcař*.) Zejména ve spojení, kde druhý, určovaný člen je utvořen derivací (konatelskou) od přechodného slovesa, první, určující člen je objektem tohoto slovesa, jde vlastně o nominalizovanou strukturu: *shock absorber* je v češtině pouze *tlumič*, otřesy se vyrozumívají, *view finder*: *hledáček* je opět v češtině bez objektu.

Ve většině případů závisí každý premodifikátor sémanticky i syntakticky na následujícím určovaném členu (dešifrujeme zprava doleva) – *a retired company director*: *ředitel společnosti v důchodu*, *a steep iron ladder*: *příkrý železný žebřík*, *a tall brick tower*: *vysoká cihlová zeď*, *uniformed police officers*, *a real family friend*: *opravdový rodinný přítel*, *a severe food shortage*: *krutý nedostatek potravin* (v češtině pre- i postmodifikace).

Anglický premodifikátor však může být tvořen dvoučlennou sémantickou jednotkou – *a true life/film, fresh water/fish, a good will/mission, a shorter hours/strike, a delayed action/mechanism, assembly line/production of food, a corrugated paper/carton, public opinion/pool, the French built/Concorde, a crystal clear/answer, flame resistant material, committee approved decisions, a moss green dress*.

Je možné ještě další rozvíjení, např. *a good will tour account, a beauty contest winner smile*: *úsmev vítězky soutěže krásy*, *a peanut butter sandwich diet, a road safety centre leaflet*: *letáček centra bezpečnosti silničního provozu*, *a long distance bus accident*: *nehoda dálkového autobusu*.

Jmenné řetězce – noun groups – mohou být značně dlouhé (*hand-woven maize leaf tile mats*: *ručně pletené rohože z kukuřičného šustí s kachlíčkovým vzorem*, *nuclear-powered aircraft carriers*: *mateřské letadlové lodě s atomovým pohonem*, *heat-resistant glass lamp shades*: *lampová stínidla ze žáruvzdorného skla*). Jejich české protějšky

jsou opatřeny vesměs pre- i postmodifikátory s předložkovým připojením.

V některých případech je možná i dvojí interpretace, např. *a light green coat* může být jak *světlezelený kabát*, tak *lehký zelený kabát*, *a new government organization* je buď *nová vládní organizace*, nebo *organizace nové vlády*. Podobně *thin gloved hands* jsou buď *ruce v tenkých rukavičkách*, nebo *tenké ruce v rukavičkách* – stejně *dark bearded man, modern picture restoring*. Jen širší kontext pomůže dešifrovat význam takových víceslovných pojmenování a určit, kde je hranice mezi významovými jednotkami.

Nesprávná interpretace způsobuje chyby v překladech: *red hot tea* není *červený horký čaj*, ale *vřelý čaj*, kde *red* je intenzifikátor blíže určující adjektivum *hot*, *cut resistant tyres* jsou *pneumatiky odolné vůči proseknutí*, nikoliv *prosekané*. *The firm prefers French educated lawyers* znamená, že *firma dává přednost právníkům, kteří mají francouzské školy*, ne *francouzsky vzdělaným právníkům*.

Je-li první složkou takového víceslovného pojmenování barva a druhou materiál, nemění se interpretace, i když posuneme hranici mezi premodifikátorem a určovaným členem, např. *a red brick house* je stejně dobře *červený cihlový dům* jako *dům z červených cihel*, *a black silk dress* jsou *černé hedvábné šaty* nebo *šaty z černého hedvábí* a analogicky se chová *a blue canvas bag* nebo *a white linen napkin*.

Předložková vazba vesměs přináší informaci navíc. Ještě explicitnější přidávání souvisí s neexistencí přímého protějšku v češtině (*reversible*: *oboustranný kabát*) nebo s vyjadřovací usancí (*the next morning*: *druhý den ráno*, *protidrahotní bouře*: *riots against the price rises*).

2.3.2 ROZDÍLY VÝZNAMOVÉ DENOTAČNÍ

Sémantický rozdíl týkající se denotačních významových složek vyplývá, jak už bylo řečeno v úvodu, z různého pojmenovacího přístupu v obou jazycích, z nestejně úrovně abstrakce, ze zaujímání neshodných hledisek ke skutečnosti, ze zdůrazňování odlišných rysů znaku. Označovaná skutečnost je přitom stejná nebo splňuje alespoň stejnou funkci v textu, takže denotační informace zůstává vcelku nezměněna.

SPECIFIKACE

Nejčastější sémantický rozdíl mezi *lj* v anglickém textu a jeho českým protějškem spočívá v tom, že tento protějšek obsahuje nějakou význa-

U slovesa COME je směrová složka inherentní součástí sémému, kdežto v češtině je v řadě případů obsažena až v doplnění sloves, která jsou atelická a směrovou složku neobsahují, např. *jít/jet/chodit/jezdit*:

I was sorry I'd come : už mě mrzelo, že jsem tam chodil
A . DIR : DIR + A . INST

V češtině je zde použito slovesného tvaru, který obvykle vyjadřuje násobené děje, ve významu jednodobém.

I COME bývá doplněno adverbiálním určením místa, které však neobsahuje směrovou složku, ta je obsažena v záložce, zatímco české adverbiální určení místa směrovou složku obsahuje a u slovesa se pouze vyrozumívá:

COME OUT HERE : JET SEM
A . DIR + DIR + LOC : A . INST + LOC . DIR

Analogické doplnění je na obou stranách v následujícím případě, kde však telickému slovesu COME odpovídá atelické *jít* a směr k cíli vyplývá z doplnění:

come to the bed : jít k posteli
A . DIR + DIR : A . INST + DIR

Směrovost může být v češtině nahrazena složkou neočekávanosti výskytu na určitém místě, která je součástí sémému slovesa *objevit se* (v anglické výpovědi je neočekávanost implikována částečně v postavení větných členů):

Then here come Mr. Otis. : Pak se objevil pan Otis.
LOC + A . DIR : A . LOC.MAN

kde MAN znamená *neočekávaně*.

Nejčastěji bývá místo směrovosti u českých protějšků slovesa COME zastoupena složka *způsobu realizace slovesného děje a prostředku přesunu*:

COME : trousit se za kým
A . DIR : A . INST . MAN + DIR,

kde INST znamená *pěšky* a MAN *postupně, jednotlivě*.

Na základě makrokontextu – ke kterému je třeba vždy přihlížet – je přidána k českému protějšku ještě konotační složka expresivní, vyjadřující kladný citový postoj:

the mules coming by : po ní si to vykračovali mezkové
A . DIR + LOC : LOC + A . INST . MAN_{ex}

kde INST znamená *pěšky*, MAN *svižně*, ex *lehce, vesele, s kladným postojem*.

Sémanticky ještě bohatší je zapojení i konotační složky stylistické, tj. využití příslušnosti Ij k nespisovné jazykové vrstvě, aby zesílil účinek expresivity. Navíc je přidáno vyjádření perfektivnosti:

COME : přištrádovat si to
A . DIR : A . DIR . INST . MAN_{ex.sbstd}^{pf}

Čeština si volí specifické sloveso také na základě mikrokontextu, subjekt a objekt v češtině si volí predikativní sloveso, zatímco v angličtině v těchto případech není omezení, takže anglické COME OUT vypoovídá jak o živém, tak o neživém subjektu, ale čeština v prvním případě volí sloveso *vylézt*, v druhém (jde o kapalinu) *vytrysknout*. Společný je kromě archisému pohybu z místa směr zevnitř ven a pohyb vlastní silou, různé jsou diferenční složky způsobu pohybu, v prvním případě *pomalu, lezením*, v druhém *prudce, do výšky*.

Značně frekventované sloveso GET v intransitivním použití a doplněné místními záložkami obsahuje sémantickou složku přesunu a směru s implikací dosažení určitého cíle. Doplněné předložkou TO se významově shoduje s českým protějškem *dorazit někam*, tj. pohybem se ocitnout na nějakém určitém místě. Dosažení cíle je v češtině vyjádřeno předponou DO-, vyjadřující směřování ke konečnému cíli (viz *docílit, dorazit, dostat se, dospět někam*).

České protějšky spojení slovesa GET se záložkami OUT, UP, AWAY, které vyjadřují explicitně směr, jsou obohaceny o složku způsobovou:

GET OUT : vyskočit/vylézt odněkud
A . DIR : A . DIR . INST . MAN,

přičemž MAN v prvním případě znamená *rychle, skokem*, v druhém *pomalu, lezením*. Analogickou strukturu mají další případy: GET UP : *vstát/posadit se/vzprávit se*. V českých E-ech je implikována konečná poloha, resultát procesu.

Jestliže je do rámce anglického dvoučlenného slovesa začleněn desémantizovaný nositel expresivity v podobě expletiva, je odpovídajícím protějškem v češtině inherentně expresivní sloveso:

GET THE HELL OUT : vypadnout/vymáznout

A + 0_{EX} + DIR : A . DIR_{ex.sbstd},

kde 0_{ex} je nositel expresivity zbavený denotačního významu a vyjadřující záporný citový postoj nebo intenzifikaci.

Časté sloveso pohybu z místa RUN i jeho české protějšky *běžet/utíkat* obsahují složky způsobu pohybu pěšky a rychle, které lze považovat za součást archisému tohoto slovesa. České protějšky *vyběhnout/rozběhnout se* mají přidánu explicitně vyjádřenou směrovost obohacenou o perfektivně vyjádřenou počáteční fázi. Angličtina však může uvedené složky také vyjádřit explicitně: COME RUNNING OUT. Kromě počáteční fáze může být vyjádřena také fáze konečná, cíl, která je v angličtině buď jen implikována a vrozumívá se z kontextu, nebo je i v angličtině vyjádřena explicitně analyticky pomocí záložky UP, která zahrnuje složku ukončenosti děje s implikovanou směrovostí: *run up : přiběhnout*.

Složka rychlosti, která je implicitní součástí souboru slovesných sémémů slovesa RUN, může být intenzifikována explicitním analytickým připojením adverbia FAST. Český protějšek tohoto spojení má složku rychlosti v zesílené formě zahrnutou současně s expresivní složkou v sémému slovesa upalovat:

RUN FAST : upalovat A + MAN : A . MAN_{ex},

kde MAN znamená rychle.

Volba E-ů je ovšem do značné míry subjektivní záležitostí překladatelovou. Někdy volí překladatel synonymní varianty jen proto, aby se vyhnul opakování téhož výrazu, kterým se v angličtině běžně zvyšuje intenzita a které česká stylistická norma považuje spíše za negativní rys, pokud je nelze považovat za zřetelný autorův záměr. Viz ukázka:

... he run and he run down that road and pooty soon, here come Aunt Gastonia's son run and run back up the road and zip-zip I never seed nobody run so fast. ... rozběhl se a utíkal po silnici pořád pryč a najednou, sotva za chvíličku, tu ten tetin kluk letí zpátky, tak strašně rychle, že jsem ještě v životě neviděl nikoho tak upalovat.

Nyní přejdeme k ukázkám *transitivních sloves pohybu*, která implikují složku CAUS – způsobu realizace přesunu.

U slovesa BRING a jeho českých protějšků je součástí souboru slovesných sémémů složka směrovosti. V češtině je navíc rozlišující složka schopnosti či neschopnosti samostatného přesunu: *přinést* v kombinaci s objektem neschopným samostatného pohybu, *přivést* s objektem

schopným samostatného přesunu. Kromě toho se podle hlediska pozorovatele mění i vektor: *přinést/odnést*. Nemalou roli hraje ve volbě českého protějšku také obvyklá kombinovatelnost se specifickým předmětem, kolokace, např. v případě spojení s objektem *shame* je volen český protějšek *uvrhnout (hanbu) na někoho*, který kromě archisému s obsahem „přinést, přivodit něco“ obsahuje ještě složku nepříznivosti zásahu.

Významově blízké sloveso CARRY neobsahuje směrovou složku ani v angličtině, ani ve většině českých protějšků, které však mají navíc složku rozlišující způsob přesunu, tj. *nést* v případě, že jde o význam „držet něco a pohybovat se s tím“, zatímco *vést* v případě, že jde o přemísťování vozidlem. Je zde tedy rozdíl v prostředku přepravy, který angličtina opět nerozlišuje. Navíc může mít český protějšek na základě nadvětného kontextu ještě složku směru – *odnést* – a perfektivnosti.

Velmi obecné a sémanticky chudé sloveso TAKE má v češtině také E-y přesunu nějakého objektu, podobně jako dvě předchozí slovesa BRING a CARRY, specifitější o další sémantické složky. Např. v kombinaci s určením místa je v české verzi navíc složka směrovosti i složka způsobu realizace slovesného děje:

take one's hat under one's arm : strčit klobouk pod paži
A + ... LOC : A . MAN + ... DIR . LOC

S životným objektem a adverbialním určením místa přibírá český E složku usměrnění a prostředku přepravy „pěšky“ nebo „dopravním prostředkem“, např.:

take the horses to a stable : odvést koně do stáje
A + ... DIR + ... : A . DIR . INST + DIR

Obdobně sémanticky chudé sloveso PUT (doplněné předmětem a adverbialním určením místa) má české protějšky bohatší o složku způsobu realizace slovesného děje se zahrnutím jeho výsledku, výsledné polohy, tj. umístit vleže čili *uložit*, umístit vsedě čili *usadit*, umístit do úzkého prostoru čili *vstrčit/nacpat*. Tyto specififikující složky jsou voleny na základě bezprostředního jazykového kontextu, např.:

put s.o. on the bed : uložit někoho do postele
put s.o. in the train : posadit někoho do vlaku
put the rag in his ear : nacpat mu kus hadru do ucha
A + ... LOC : A . MAN . (RES) + ... + DIR . LOC

kde RES označuje zahrnutí výsledného stavu.

V souhrnném pohledu zjišťujeme, že na anglické straně u sloves pohybu z místa vedle archisému přesunu stává ještě diferenční sémantická složka směrnosti (u COME a BRING), případně dosažení cíle (u GET) a někdy i způsobu realizace slovesného děje (u RUN).

Zato české protějšky těchto sloves obsahují často navíc složku prostředku přesunu (*jít, jet, chodit, jezdit, nést, vézt*), někdy kombinovanou se směrností (*přijít, přijet, odejít, odjet, přinést, přivést* atd.), ale zejména se složkou *způsobu realizace slovesného děje*, od které jsou analyzovaná anglická slovesa vesměs abstrahována. Přitom české protějšky uvedených sloves obsahují různé subtypy této složky, např.:

- způsob pohybu v závislosti na tom, kdo nebo co je agens
come out: vylézt (o živých bytostech), *vytrysknout* (o kapalíně)
- způsob pohybu při stejném (živém) konateli rozdílný např. co do rychlosti
get out of the car: vylézt (pomalu), *vyskočit* (rychle)
- způsob pohybu různý v závislosti na tom, je-li objekt schopen samostatného přesunu (v češtině je tato složka obligatorně rozlišována):
bring: přivést (objekt je schopen samostatného pohybu), *přinést* (objekt není schopen samostatného pohybu)
- způsob závislý na snaze dosáhnout konečného stavu, který je v sémému slovesa obsažen:
put: uložit, posadit, postavit, nacpat (do polohy vleže, vsedě, ve stoje, do úzkého prostoru)
- způsob chůze rozmanitý podle celkového, nadvětného kontextu
come: trousit se (po jednom, postupně) *vykračovat si* (svižně, ve sele)

Kromě této bohatě modifikované složky způsobu realizace slovesného děje přibírají české E-y ještě složky ze sféry gramaticko-lexikální:

- jednodobost/opakovanost
go: jít/chodit come: jet/jezdit
- dokonavost/nedokonavost
come back: přijít zpět/vracet se
- fázovost
run: rozběhnout se/vyběhnout
- fáze může být ještě modifikovaná rychlostí, náhlostí počátku:
go: vyrazit

- nebo neočekávaností výskytu
come: objevit se

K denotačním složkám přibývá podle makrokontextu u českých E-ů někdy i konotační složka expresivní, případně v kombinaci s konotační složkou stylistickou:

run: letět, upalovat

come: vykračovat si, přištrádovat si to.

U českých protějšků sloves **komunikativních** nacházíme také poměrně často kromě archisému „sdělování“ ještě diferenční sém způsobu sdělení. Nejběžnější anglické sdělovací sloveso SAY má v češtině kromě v podstatě přímého E-u *řici* s nedokonavou variantou *říkat* a s blízkým synonymem *povídat* (s nímž však není vždy zaměnitelné, nepoužívá se například běžně formulace „Jak se to poví anglicky?“ nebo „Co na to povídáš?“) ještě řadu protějšků zahrnujících navíc informaci převzatou ze samotného sdělení, které je komunikativním slovesem uvozeno. Je možno rozlišit opět několik typů:

- a) naznačení modálního rámce sdělení: *ptát se/zeptat se/odpovědět/poručit*,
- b) implikaci širě rozsahu sdělení: *vykládat/vyprávět* (tj. dlouze), *poznámenat* (tj. krátce)
- c) implikaci způsobu sdělení se zaměřením na formu: *opakovat* (znovu), *hlásat* (veřejně), *stát* (písemně), *zavzdychat*, *rozčilovat se*, *šáškovat*, *představit si*
- d) implikaci obsahu sdělení: *chlácholit* (působit na adresáta uklidňujícím způsobem), *varovat* (sdělením upozornit na nebezpečí)
- e) možný je i antonymický způsob, jehož volba v uvedeném případě přidává navíc sdělení pravdy: *nezapírat*

Analytické anglické spojení vyjadřující explicitně složku verbalizace může mít český protějšek syntetický, se složkou verbalizace jen implikovanou:

say good-bye: rozloučit se (slovy)

Sémantická složka verbalizace je potlačena a nahrazena průvodní činností, vyjadřující adresnost sdělení v:

say to: otočit se na koho

Složka verbalizace je naopak přidána v:

as soon as I got it : když jsem si to řekl

Obdobná situace platí i pro méně frekventované synonymní anglické sloveso TELL.

U sloves **percepčních** se projevuje v českých protějšcích sklon k časové vymezenosti, zaměřenosti na objekt a volitelnosti aktivního vnímání.

Sloveso SEE se vyskytuje sice nejčastěji v podobě přímého E-u *vidět*, vedle toho však také v časově vymezeném E-u *zahlédnout*, vyjadřujícím momentálnost. Podobně sloveso LOOK implikující zaměřenost na objekt má v češtině nejčastěji odpovídající protějšek *dívat se*, ale i variantu vyjadřující časové omezení a větší intenzitu aktivní zaměřenosti *podívat se*. Obdobná situace je u sloves HEAR, LISTEN a *slyšet, poslouchat/poslechnout si*.

Tendence k větší kumulaci gramatických i sémantických funkcí nebo k vícefazetovosti českého slovesa se projevuje i u sloves **mentálních stavů**, které jsou často převáděny spíše na fáze procesů. Tak sloveso KNOW vedle nejčastějšího přímého E-u *vědět/znát* nabývá složky získání znalosti v *dovědět se/poznat*, objevení znalosti v *přijít na to*, případně složky aktivního postoje k vědění v *uvědomit si něco*.

Sloveso THINK s běžným E-em *myslet (si)* nabývá zejména jako protějšek průběhové formy anglického slovesa v češtině podoby *přemýšlet*, tj. zabývat se intenzivně něčím v mysli, a s podporou časového určení např. *all of a sudden* má český jednodobý protějšek *vzpomenout si*, případně s implikací jisté rozmarnosti *vyvzpomnět si*.

All of a sudden, I thought of...

Zničehonic jsem si vzpomněl...

Markantní rozdíl mezi sémanticky chudým anglickým slovesem a specifitějším, konkrétnějším českým protějškem se projevuje u plnovýznamového slovesa BE. České protějšky jsou obohaceny jednak opět o složku způsobu projevu existence, jednak změnou na dějové pojetí.

Způsob projevu existence je rozmanitý v závislosti na okolí:

be awful : vypadat hrozně (+ vzezření),

be together : stát v chumlu (+ pozice),

be sick in the bed : ležet nemocný v posteli (+ pozice),

yonder was the road : kus dál vedla silnice (+ směrovost),

there are hundreds of motion stars : svítí stovky hvězdiček (+ průvodní stav),

be at the games : chodit na zápasy (+ opětovaný výskyt)

Bohatší repertoár českých slovesných protějšků anglických sloves souvisí také s tím, že v češtině je více omezení, jak subjekt, tak objekt si volí predikativní sloveso, takže např. proti anglickému velmi obecnému slovesu MAKE obsahujícímu složku „zhotovení“ stojí specifitější české protějšky přidávající v závislosti na bezprostředním jazykovém (někdy i širším situačním) kontextu sémantickou složku způsobu, jakým bylo zhotovení dosaženo:

make cobweb : upříst pavučinu (předemím)

made of planks : stlučený z prken (tlučením)

dress carefully made : vypracovaný (odborně řemeslně)

Obdobná situace je u slovesa v podstatě antonymického BREAK, které mívá v českých protějšcích přidanou specifitující sémantickou složku podle toho, jakým způsobem došlo k silnému poškození nebo zničení příslušného objektu:

break a vase : rozbít (úderem, nárazem, na kusy, na tříšť)

break one's leg : zlomit si nohu (tlakem, nárazem prasknout)

break a cobweb : protrhnout pavučinu (trháním)

a roof to break : střecha na spadnutí (rozsypáním)

U uvedeného slovesa je přidání specifitující sémantické složky v českých protějšcích víceméně obligatorní, i když je možná volba z většího množství synonym, a ta je subjektivní.

Specifitující složka způsobu realizace slovesného děje může být zavedena i do složitější sémantické transformace spojené s transpozicí slovnědruhovou. Archisém kladného, příjemného pocitu, vyjádřený v angličtině adjektivem *good*, je v českém překladu obsažen ve slovese *hladit*, které způsob kladného pocitu opět upřesňuje ve smyslu „působit příjemně povrchem bez nerovností, bez drsností“: *... was good for me barefooted : jen hladil, když jsem byl naboso*.

Vcelku lze konstatovat, že české protějšky anglických nejfrekventovanějších slovesných skupin jsou sémanticky bohatší, specifitější. Nejčastěji obsahují navíc sémantické složky způsobu realizace slovesného

děje různě modifikované. U sloves pohybu je přidáván kromě toho prostředek transportu, někdy ještě v kombinaci s fázovostí nebo implikací výsledného stavu, případně ještě se sekundárními složkami kónotačními. U sloves komunikativních je charakteristické přidávání složky, která implikuje informaci o formě i obsahu uvozeného sdělení. U sloves percepčních a u sloves mentálního stavu přibývá v českých protějšcích složka aktivity a časového vymezení, u existenčního slovesa BE způsob projevu existence a složka dějová. Slovesa vyjadřující zhotovení nebo naopak zničení mívají vesměs v češtině přidanou specifikující sémantickou složku způsobu, jakým ke zhotovení nebo ke zničení došlo, i když vyplývá z typu příslušného objektu. Česká verze obsahuje buď více informací, nebo, a to převážně, vyjadřuje explicitně informace, které jsou v angličtině pouze implikovány. Přitom má angličtina také možnost užití specifických nebo alespoň specifičtějších variant, jejich frekvence je však mnohem nižší.

U jiných slovních druhů je případů přidávání sémantických složek podstatně méně. U jmenných slovních druhů je nejčastěji přidávána složka specifikující typ, např.

field : hřiště, room : pokoj, cigar : havana, road : silnice, highway : dálnice, ship : letadlo, parts : součástky, soldering iron : letovací pájka.

Jiné specifikující složky se týkají bližšího vymezení:

the other side : druhá půlka, all the time : celý den.

Specifikace může být zaměřena i na sekundární významové složky, kde je k stylisticky bezpříznakovému, neutrálnímu výrazu připojena v českém protějšku v důsledku stylisticky příznakového kontextu díla emocionální složka, např.

head : hlavička, light : světýlko, depreciativní, ironické či shovívané zabarvení – boy : kluk, hovorovost – girl : holka, T-shirt : triko, profesionální slang – car : fáro, tire : guma.

Přidávání složek denotačních a stylistických se může i kombinovat: *fellow : frája* (přidána implikace chování a expresivní zabarvení s použitím obecné češtiny).

Specifikace může být také kombinována s vynecháním determinujícího samostatného členu, a tak dochází k vyrovnání množství informací alespoň do jisté míry, např. *fencing meet : utkání* (informace nesená premodifikujícím členem byla v českém protějšku vypuštěna, zato

však značně obecné určované substantivum bylo substituováno specifičtějším sportovním termínem, takže výsledek je – ŠERM + SPORT, přičemž typ sportu vyplývá z širšího kontextu). Tento případ je na pomezí specifikace a generalizace, přidávání a ubírání informací.

Přídavná jména obsahují někdy navíc v českém protějšku jemnější specifikaci, např. barevný odstín – *red : rudý, brown : ořechový, yellow : zažloutlý* (rozhodující je kolokace, často je však volba zcela subjektivní). V některých případech je v českém protějšku anglického adjektiva zahrnut výsledek předchozího děje, např. *limp : zemdlený, puffy : napuchlý, dirty : zastříkaný*.

Za zvláštní případ specifikace je možno považovat **konkretizaci**. Přidána je složka, která je nositelem konkrétnosti, např. *property : pozemek* (specifický druh majetku konkretizovaný jako vlastněná půda), *equipment : přístroje* (zařízení je specifikováno a konkretizováno do podoby přístrojů na základě kontextu).

GENERALIZACE

Redukce sémantických složek – zobecnění, generalizace, zvýšení stupně abstrakce, substituce hyperonymem – je ve vztahu angličtiny směrem k češtině méně častá. Generalizace postihuje častěji podstatná jména. Nejčastěji abstrahuje český protějšek od specifického typu pojmenovaného objektu, není-li specifičnost příslušného druhu v češtině známa, např. *storebread : chleba, hickory-nut : ořech, horse chestnut : kaštan, rangeland grass : pastvina*. V uvedených případech jde vlastně o řešení nulové ekvivalence zobecněním přijatelným pro českého adresáta. S tímto aspektem úzce souvisí nezvyklost pojmenování příliš určitě specifikujícího diferenční vlastnosti nebo typy substantiv: *route : ulice, barnyard : dvůr, watermelon : meloun, round the tabletop : u stolu*.

U nás neznámé proprium bývá nahrazeno obecnějším apelativem: *Dr Pepper : limonáda*.

Někdy překladatel vynechá specifikaci bez zjevného důvodu: *thumb : prst, a day off : volno, bitter : zlý*.

U sloves bývá v českých E-ech někdy vypuštěna sémantická složka způsobu realizace slovesného děje, ale jsou to případy celkem vzácné: *chuck : hodit* (vynecháno „rychle, na blízko“), *howl : křičet* (vynecháno „pronikavě, táhle“), podobně *yell : křičet* (vynecháno „vysokým hlasem“), *own sth. : mít něco* (vynechána explicitnost vlastnictví). Stupeň kvantity je snížen v případě *there was a lot : vyskytovali se* a stupeň intenzity v případě *have s.o. for best friend : kamarádit se s někým*.

Za zvláštní pododdělení generalizace lze považovat *abstrakci*, i když se prolíná s případy sémantické spojitosti, pokud jde o substituci konkrétních věcí jejich projevy: *get a bang out of things: mít ze života srandu* (místo konkrétních věcí komplex projevů, s nimiž se člověk setkává).

SÉMANTICKÁ SPOJITOST – KONTIGUITA

Ostatní případy sémantických posunů spadají do široké oblasti sémantické spojitosti – kontiguitu, kde základní sémantická složka zůstává nezměněna, ale diferenční sémantické rysy se různí, aniž jde o jejich přidávání nebo ubírání. (V algebraickém zápisu $A \cdot b : A \cdot c$.) V rámci této skupiny lze rozlišovat různé typy vztahů. Poměrně častá je substituce koheponymem, tj. lexikální jednotkou stejného řádu s analogickou funkcí, např. *waterhole: příkop, haying: žně, on my mother's knee: na klíně mé mámy, hairs hanging from his chin: z brady mu trčí pár fousů*. Specifičnost je přibližně na stejné úrovni, ale obsah není totožný, i když sémantická vazba mezi koheponymy existuje.

Zřetelná je spojitost při nahrazování *celku částí* – je to opět vlastně zúžení, přidání vymezení sémantického rysu, např. *take a hold of him by the arms: chytit ho za ramena* (jiné řešení je zde těžko možné, *paže* je výraz vyhrazený v češtině pro specifické použití, *ruce* by vyvolávaly jinou představu skutečnosti).

Obdobný postup, ale kombinovaný současně záměnou příčiny za následek, je reprezentován ve vztahu *roll up his eyeballs: kouknout mu na bělmo*, kde s uvedenou záměnou substantiv souvisí také použití jinak směřovaného slovesa. Táž skutečnost je pojata z jiného aspektu.

Jednodušší případy záměny celku za část a části za celek: *face: hlava, throat: krk, chest: plíce, first morning: první den, weekend: neděle*. Posun závisí na odlišné segmentaci mimojazykové skutečnosti, na obvyklosti pojmenovaných objektů, na kolokaci (např. *check one's throat: prohlížet komu krk*, (ne hrdlo), *rentgenovat plíce* (ne hrud'), *jezdit domů na neděli* (spíše než *na víkend*, i když i to je už běžné).

Jinou změnou je nahrazení *důsledku příčinou*: *stand-up collar: tvrdý límec*, nebo obráceně *příčiny důsledkem* – *motion stars: blízkotavé hvězdičky* (složka pohybu je nahrazena složkou důsledku pohybu, tj. vyjádřením projevu přerušovaného světla adjektivem splňujícím požadavek kolokability s řídicím členem).

Uvedené příklady byly dříve chápány jako různé modulace, změny hlediska na tutéž objektivní realitu (Vinay – Darbelnet). Dnes se po-

užívá spíše termínu *sémantická spojitost* (Daneš). Obdobně bývá vykládána změna *materiálu na způsob zpracování*, např. *hemp handle: opletené ucho*. Přidaný sémantický rys se může stát rysem převládajícím, např. prostředek, jímž se vykonává nějaká činnost, se může stát podstatným rysem této činnosti – *rub down a horse: víchovat koně* (explicitní složka anglické *lj rub: třít* je v češtině jen implikována, a naopak implikovaný prostředek anglické lexikální jednotky „vích“ je v českém protějšku explicitován).

U přidávání sémantických složek jsme uváděli mj. větší aktivitu subjektu českých slovesných protějšků anglických sloves, kterou připomeneme i zde jako změnu *kvantity na kvalitu*, např. *nadával hojně: he'd curse colourfully, času na rychlost, záhy vznikají: are fast springing up*, dále zavedení *počáteční fáze činnosti*, tedy změny bezpříznakového neutrálního děje na jeho fázi např. *he yelled: začal křičet*, místní určení je zaměněno na obecné vyjádření míry – *room all over: spousta místa*, na určení způsobové – *standing here in a group: takhle se hloučkovat*.

Zvláštní případy tvoří tzv. *antonymická změna*, která spočívá v užití negovaného antonyma:

I now forget: už teď nevím, to tell the truth: abych nelhal, nobody's turned the water on: přívod vody je uzavřený, they don't bother not talking out: klidně se baví (+ slovnědruhá transpozice)

Vektorová změna mění směr přístupu k označované realitě:

leave the job at noon: dělat až do oběda

Zřetelná výměna aktantů je v následujícím případě:

I can see the twinkling tubes: trubice na mě zablikají To je však opět už oblast syntaktických změn, které hrají neméně významnou roli, ale kterými se zde nebudeme zabývat.

2.3.3 ROZDÍLY VÝZNAMOVÉ KONOTAČNÍ

Při vši spletnosti a nejednoznačnosti probíraných otázek je třeba mít ještě na paměti, že každý národní jazyk má svéráznou, jen pro něj charakteristickou *konotaci* slov. Neexistují dva jazyky, a to ani nejbližší, ve kterých by byla významová konotace slov stejná. (Přesněji bychom měli uvažovat o významové konotaci výpovědí, nikoliv slov.) Proto se v překladu vlastně nikdy nedosáhne úplné shody v konotaci výchozího a cílového textu. Obtížnost převádění konotační složky významu lze

vysvětlit snad tím, že konotace se váže na emocionální složku lidského vědomí, která není nikdy v celém jazykovém společenství stejná. Jsou tu rozdíly rodinné, skupinové, sociální, oblastní apod. Každý jazyk je rozmanitý, v několika ohledech mnohonásobně rozrůzněný, jeho jednotliví mluvčí ho neužívají stejně, v různých situacích uplatňují různé jeho aspekty. Proto také oblast stylové různosti, kde se nejvíc projevuje otevřený a proměnlivý charakter řeči, se nejvíce vymyká možnostem explicitního popisu, opírajícího se o obecná pravidla. Rovněž fakt, že naše krásná literatura odráží složitou situaci v rozvrstvení řeči mnohotvárně, že autoři nesterpně využívají funkčního rozrůznění jazyka, je pro možnost exaktního popisu nevýhodou, ale při úplném teoretickém popisu přirozeného jazyka je třeba okruh jevů postupně rozšiřovat i na tuto oblast.

Částečná E-e je v řadě případů způsobena rozdílem v oblasti sekundárních, konotačních významových složek, které se složkami denotačními spoluvytvářejí obsah lexému. Většina slov je konotačně neutrálních, pokud jde o jejich systémové použití, mohou však získat konotační příznakovost v textu. Konotační složky mohou dokonce nabýt převahy nad denotačními. Některé lj jsou ustáleně považovány za expresivní nebo intenzifikační a dobré slovníky je jako takové označují, i když ne vždy dost spolehlivě, protože hodnocení, zejména subjektivní, se mění s dobovým vkusem, typickým pro většinu kolektivu v dané době.

Lze rozlišit konotace expresivní a stylistické. Expresivitu chápeme jako zvýraznění výpovědi a zesílení působení jazykové jednotky na percepce adresáta. Emocionalita vedle intenzity je její významnou součástí. Emocionálně hodnotící výrazové prostředky s kladným nebo záporným zaměřením jsou odrazem toho, do jaké míry je vztah mluvčího k pojmenovávané skutečnosti ovlivňován city, tj. zmocňuje-li se mluvčí skutečnosti s pocitem libosti, hněvu, odporu, nespokojenosti apod. Zvolené jazykové prostředky závisí na intenzitě afektu, na situaci a na povahových vlastnostech mluvčího. U emocionálně hodnotících výrazů převládá výrazová a apelová funkce nad funkcí komunikativní. Tento pozatek je důležitý zejména při překladu do strukturně odlišného jazyka – u emocionálně hodnotících výrazů je především nutno zachovat jejich funkci, ekvivalenci konotačních složek, což je mnohdy obtížnější než převod výrazů nociónálních, kde je ekvivalence přímočařejší.

Jazyky využívají pro emocionální hodnocení různých výrazových prostředků. Některé jsou celkem jednoznačně vyhrazeny pro vyjadřování citového postoje (citoslovce, expletiva, deminutiva – i frazeologické jednotky, úsloví a přísloví se obvykle vyznačují subjektivním citovým

zabarvením nebo expresivitou), jiné jsou běžně používány v primární funkci komunikativní, tj. s převládající složkou nociónální, s denotačním významem, a teprve sekundárně je jich využíváno k vyjádření emocí. Proto dochází při překladu nutně k nerovnostem mezi nositeli emocionálního hodnocení ve výchozím a cílovém jazyce a někdy k dosti závažným nedostatkům v překladové verzi. Angličtina má emocionální prostředky koncentrovanější než čeština, mají jakýsi radiální účinek a zabarvují zřetelně celou výpověď, zatímco v češtině jsou rozprostřeny do větší šíře, na více členů výpovědi a převedení citoslovcí, expletiv apod. do citově neutrálního okolí působí přinejmenším nepřirozeně, nepřesvědčivě a rušivě, jak jsme uváděli už v úvodní kapitole. V angličtině se emocionálnost často jen vyrozumívá, vyplývá z kontextu nebo je dána situací. Přímo jazykovými prostředky vyjádřena být nemusí, anebo je vyjadřována pomocí intelektuálních prostředků s přehodnocenou funkcí, analyticky, lexikálně. Naproti tomu čeština má pro vyjadřování emocionality mnohem více morfologických jazykových prostředků, kterých zejména v uměleckém funkčním stylu bohatě využívá. Kromě toho existuje v češtině v lexikálně rovině mnoho slov s vnitřní, inherentní expresivitou. Emocionálnost se kombinuje se stylistickým využíváním jazykových vrstev, především nespisovných, čímž se účinek výrazu v češtině umocňuje. Také v důsledku této skutečnosti nacházíme při porovnávání kontextově zapojených lj anglických a českých, zejména v textech užívajících nespisovné a ne plně spisovné mluvy, poměrně mnoho nerovností.

Stylistické konotační složky se od neutrálního středu odrážejí jednak směrem nahoru (knižní, archaické, poetické aj.), jednak směrem dolů (hovorové, slangové, vulgární aj.). V rámci jazykové situace anglické a české neexistuje stejné rozložení jazykových vrstev a útvarů, proto český překladatel využívá prostředků, které mu čeština dává k dispozici a které považuje za adekvátní pro daný styl a situaci. Znamená to, že používá výrazů hovorových, obecně českých, slangových, expresivních, zhrubělých, vulgárních apod. a jejich kombinací, tj. výrazů označených ve slovníku SSJČ jako hovorové expresivní, obecně české zhrubělé apod. Opíráme-li se na druhé straně o autoritu velkého moderního slovníku anglického (*The Random House Dictionary*), máme k dispozici analogických vodítek nepoměrně méně (Informal, Slang, Southern U. S.).

Přitom je třeba mít na paměti, že konotace hovorovosti je (zejména v angličtině) souhrnný pojem pro celou škálu stylových rovin, jelikož však přesné odstupňování a zařazení příslušných lj je obtížné a často zá-

visí na kontextu, omezují se slovníky na hrubou klasifikaci – hovorovost a slang, přičemž dnes nabývá stále větší převahy hovorovost. Slovníky se mimo to nezdájí ve svých údajích vzájemně liší, což platí jak pro slovníky anglické, tak pro slovníky české. Lexémy s konotací slangovou se vyskytují především v mluvených projevech, objevují se však dnes stále častěji i v literatuře, kde pomáhají vytvářet atmosféru situace nebo charakterizovat postavy. Nepřesnost v určování stylistických konotací tj. nižších stylových vrstev souvisí do značné míry s rychlou měnlivostí těchto prvků.

PŘEVÁDĚNÍ KONOTAČNÍCH SLOŽEK PŘI PŘEKLADU

Aby účinek textu zůstal nezměněn, je vystižení správné konotace stejně důležité jako převedení správně pochopených denotačních složek. Dnes se vesměs dává přednost překladu funkčnímu před překladem filologickým. Funkční překlad je plynulejší, idiomatičtější, čtivější, pro literárního konzumenta přijatelnější. Dochází v něm nejen k syntaktické přestavbě, ale hledají se i obvyklejší kolokace a obrazy, běžnější výrazy. Překladařelé v současné době využívají maximálně bohatosti mateřského jazyka. Volba adekvátních výrazových prostředků zachovávajících patřičnou míru konotace není ostatně nijak snadná.

Ukážeme si na příkladech, jak emocionálně neutrálním výrazům anglickým odpovídají české citově příznakové E-y ve formě zdvojnásobení, jak české zdvojnásoběliny jsou ve shodě s morfologickou a lexikální typologií obou jazyků protějškem anglických emocionálně příznakových, ale analyticky vyjádřených konotací, a konečně jak takto vyjádřeným anglickým výrazům odpovídají emocionálně neutrální výrazy české.

V další části si všimneme jednotlivých typů využití konotačních složek, zejména zvyšování, případně snižování intenzity a expresivity vůbec, včetně využití příslušnosti tj. k nespisovným jazykovým vrstvám.

EXPRESIVNÍ KONOTACE

Emocionálně neutrálnímu výrazu odpovídá český protějšek citově zabarvený ve formě zdvojnásoběliny:

$$A : A_{em}$$

kde A označuje denotační význam tj. a_{em} označuje emocionální složku sémému, např.:

star : hvězdička *song* : písnička
daughter : dcerka *a little* : malinko
right in front of me : zrovinka přede mnou

Volba záleží většinou na překladařelově subjektivním pojetí překládaného díla. Možnost užití racionální nebo emocionální varianty vyplne zřetelně při srovnání dvou překladových verzí téhož výchozího textu.

Kerouac	Válek	Josek
<i>light</i>	<i>světlo</i>	<i>světýlko</i>
<i>pot</i>	<i>hrnec</i>	<i>hrníček</i>
<i>road</i>	<i>cesta</i>	<i>silnička</i>
<i>his angel</i>	<i>anděl strážný</i>	<i>andělíček strážníček</i>

České zdvojnásoběliny nemusí být vždy nutně nositeli emocionálního postoje, mohou se podílet na denotační výstavbě významu tím, že označují předměty (v širokém slova smyslu) menší než normální. V angličtině tyto významové složky často vyplývají opět pouze z kontextu bez nutnosti explicitního vyjádření jazykovými prostředky. Např.:

parts : součástky, *wheels* : kolečka, *map* : plánek,

goldfish : zlatá rybička, *pie* : bábovička (písková)

V takových případech je český zdvojnásoběný protějšek většinou nutný. Použití nezdvobnělého tvaru by označovalo odlišnou realitu, nebo by došlo k porušení obvyklosti spojení (*tip of the soldering iron* : špička letovací pájky, nikoliv + špice, + zlatá ryba). Jsou ovšem případy, kdy lze variantní tvary volně zaměnit, např.:

tile : dlaždice/dlaždičky, *hill* : vrch/vršek

Deminutivní sufix nemusí mít vždy výrazně mazlivý pozitivní citový příznak, deminutivem lze také ironizovat, tj. vyjadřovat spíše negativní citový vztah s konotačními rysy přezíravosti:

that type of language : řečičky, *bird beans* : slepičí rozumky, *handsome* : hezounek

Bez kontextu někdy těžko rozhodneme, jde-li o kladný nebo záporný citový příznak, např.

navy guy : námořníček, *gelding* : valášek

Zdrobnovací přípony se mohou vázat i na výrazy a fráze expresivní:

father : papánek, for a second : na vteřinku

nebo na výrazy nespisovných nebo ne zcela spisovných jazykových vrstev:

brother : bráška, college boys : šudentíci

Angličtina jako izolační jazyk dává přednost při explicitním vyjadřování emocionálního postoje jiným jazykovým prostředkům než syntetická čeština. Vyjadřuje emocionalnost spíše analyticky, lexikálně, kombinací citově neutrálních lž s výrazy, které slouží převážně jako nositelé citového postoje.

Nejčastějším takovým citově modifikujícím výrazem je adjektivum *little*, u něhož se denotační význam malosti prolíná s konotačním významem pozitivního citového postoje (podobně jako je tomu u českých deminutiv), a méně časté adjektivum *old*, které v takových případech zcela ztrácí svůj denotační význam. Takovým kombinacím může v češtině odpovídat:

1. zdrobnělina neutrálního výrazu
little while : chvílka, little butt : zadeček, a little bit : trošinku, old Phoebe : Phoebulka, I sort of gave her the old eye : kapánek jsem po ní házel očkem
2. zdrobnělina expresivního výrazu, tj.
old hand : pacička
3. expresivní nezdrobnělý výraz, přičemž určovaný výraz je ve VJ nespisovný, dochází tady k prolínání expresivity, emocionality a stylistického využití jazykových vrstev neplně spisovných a nespisovných
old guy : stařík, old sport : pašák
4. obecně český expresivní výraz
little kid : škvorně, little child : prcek

Vedle uvedených adjektiv jako nejčastějších nositelů pozitivního emocionálního postoje k realitě používá např. Salinger s vlastními jmény substantiv *kid* nebo *baby* jako nositelů emocionálního postoje kladného, případně záporného, tj. ironického:

Ackley kid : Acklínek (kid brother : bratříček), Sally baby : Sallyna/Sallynka

Explicitně negativní citový příznak vyjadřuje u osob opěrné substantivum *bastard*, např.:

witty bastard : vtípálek, a lazy bastard : lenoch, a rude bastard : hulvát, a stupid bastard : blbec

Zde expresivní složka potlačila zcela původní denotační význam, slouží jenom jako vágně záporně expresivní opěrné slovo, zatímco základním nositelem denotačního významu je připojený premodifikátor.

U objektů se objevuje někdy opěrné obecné substantivum *job*: *little job : krňousek, little English job : fáro*, u označení míst *place*: *this crumbly place : ta díra*.

Vrátíme se k pojmu něčeho malého kombinovaného s kladným citovým hodnocením a upozorníme na možnost **stupňování** uvedeného postoje. Důraznější nevelkost vyjadřuje adjektivum *tiny*: *a tiny bit of light : proužánek světla*, které v kombinaci s adjektivem *little* rozměr malosti umocňuje:

tiny little kid : malilinkatej/mrňavoučkej šprček

Nastavovanému analytickému anglickému vyjádření intenzity nevelkosti odpovídá v češtině morfologické nastavování *mal/ink/at/ej*.

Hovorovou variantou vyjadřující prolínání malých rozměrů s pozitivním emocionálním vztahem je slovní spojení v adjektivní funkci a s adjektivní koncovkou *little bitty*: *little bitty voice : tenounkej hlásek, little bitty child : malej prcek*.

I u těchto konstrukcí se objevují protějšky, kde je zdrobnovací sufix připojen k inherentně expresivní lž a kromě toho je ještě malý rozměr vyjádřen expresivně:

little bitty round hat : prfatej kulatej tralaláček

Někdy je česká verze konotačně ochuzena v důsledku toho, že konotační složky byly chápány globálně a nebyly u nich rozlišeny různé odstíny. Zřetelné je to při porovnání dvou překladových verzí téhož anglického textu, v nichž se objevuje zcela odlišné hodnotící pojetí, a navíc v obou případech neekvivalentnost vůči výchozímu textu:

sweet gone little gal : 1. kočička sladká

$A + B_{\text{coll}} + \text{em} + C : C_{\text{ex.e}} + A$

A obsahuje konotační složku lichotivosti, B vysokého stupně obdivu a současně hovorovost, em kladné citové hodnocení a C je určovaný

výraz s konotační složkou hovorovosti. V 1. překladové verzi schází složka obdivu B a hovorovost, v 2. překladové verzi 2. *ale senzi holka* int + B_{sl} + C_{hovor} schází složka lichotivosti A a kladné citové hodnocení em. Int označuje nositele intenzity, sl slangovost. Je ovšem pravda, že tento nedostatek může být kompenzován jinde. Překlad nemusí a ani nemůže obsahovat vždy přímé protějšky jednotlivých Ij, zpravidla však zahrnuje pro danou situaci relevantní denotační i konotační složky, ať už v jakémkoli pořadí či kombinaci.

Nejčastěji se vyskytujícím citově hodnotícím výrazem, který charakterizuje mluvu Holdena, hlavní postavy a vypravěče v Salingerově románu *The Catcher in the Rye*, je hovorové původní citoslovce užívané na místě adjektiva – *goddam*, které se překládá nejčastěji expresivním obecně českým hodnotícím adjektivem *pitomý*, případně *zatracený*:

the goddam light: to pitomý světlo, every goddam little thing: každá pitominka, in that goddam E. B.'s car: ve voze toho zatraceného Eda B.

Tento záporný pocit nechuti a podráždění vyjadřuje v menší míře případů překlad začleněním konotační složky přímo do hodnoceného výrazu, např. *goddam things: ty krámy* (tj. staré bezcenné věci) nebo volbou expresivní fráze, např.:

I'm losing my goddam mind: začíná mi to lízt na mozek

Expresivita hodnotícího výrazu může být v českém překladu kompenzována použitím slangového obrazu, který je současně expresivní:

he didn't say one goddam word about Jane: o Janě neřek ani ň

České protějšky tohoto hodnotícího výrazu, v angličtině pevně zabudovaného do syntaktické struktury věty, mohou mít formu kletby a pak stojí syntakticky samostatně, např.:

like as if T. was a goddam prince or something: krucifix, jako by byl T. kdovíjaká veličina, I'm a goddam minor: a já nezletilej nejsem, krucinál.

Expresivita anglického hodnotícího výrazu, který vyjadřuje současně velkou míru citového postoje, bývá vyjádřena i jinými prostředky, např. opakováním téhož významového základu, jako *blázen bláznivá*, morfologickou expresí a připojením modální zdůrazňovací částice: *what a goddam fool I was: že jsem to byl ale blázen bláznivá* nebo syntaktickou opakovací strukturou, zvýšenou intenzitou hodnotícího výrazu

a přidáním stylisticky příznakového slova z nespisovné vrstvy jazyka: *in this big goddam Cadillac: v tý svý obrovský káře, v tom svým caddillacu.*

Záporné citové hodnocení, znechucení, zlost, rozmrzelost, vyjadřuje v angličtině rovněž synonymní výraz *damn* ve funkci premodifikátoru. V češtině je použito obecně českých hanlivých protějšků ve stejné syntaktické funkci, např.:

in the damn bar: do toho pitomýho baru

Zřetelné odsouzení vyjadřují adjektiva *lousy* (coll.), *corny* a *dirty*, i když v nich může jít o různý a různě silný stupeň záporného hodnocení:

it was a lousy book: ta kniha byla mizerná

a lousy personality: odpornej charakter

Corny zahrnuje despekt, pohrdání, *dirty* vyjadřuje spíše znechucení:

it was a dirty trick: to byla sprostárna

she gave me a pretty dirty look: podívala se na mě strašně sprostě

Někdy jde jen o zcela vágní záporný postoj, který se obtížně převádí do češtiny buď explicitním přístavkem a obecně českou variantou určovaného:

to a lousy movie: do bijáku, na nějakou pitominu

nebo jen volbou stylisticky příznakového určovaného členu bez bližšího určení:

in the dirty movies: v bijáku

Kladně hodnotících citových výrazů je ve studentské mluvě podstatně méně. Nejfrekventovanější je např. u Salingerova adjektivum *gorgeous*, kterému v překladu odpovídají rozmanité synonymní protějšky:

some gorgeous blonde: jedna fantastická blondýna

a gorgeous way to...: náramnej způsob, jak...

forty-one gorgeous blocks: 41 kapitálních bloků

feel gorgeous: být parádně (komu)

she didn't look too gorgeous: nevypadala zrovna senzačně

Analogické české protějšky se vyskytují i u jiných anglických výrazů s analogickou funkcí, např.:

great guy (her father) : senzační papínek

I wasn't feeling too marvelous : nebylo mi zrovna báječně

grand people : skvělí lidé

podobně *I feel magic, absolutely fantastic, massive.*

Nyní probereme jednotlivé typy vyjadřování emocionality a intenzity jako nejvýraznější součásti expresivity a všimneme si, jak je expresivita v překladech zvyšována, případně v mnohem menší míře snižována (ovšem pouze v oblasti lj).

Citové zabarvení celé výpovědi dodávají syntakticky samostatné útvary – oslovení a citoslovce.

Oslovení lichotivé vyjadřuje kladný poměr mluvčího k adresátovi, silnější citové zaujetí, zejména je-li kumulované:

Sally sweetheart darling : Sallynko, miláčku, pusinko

České protějšky jsou voleny funkčně.

Hovorové, případně slangové výrazy použité v oslovení dodávají výpovědi emocionální zabarvení různého typu:

důvěrné: . . . , *kid* : . . . , *broučku*

ironické: *Let's go, chief* : *Tak jdem, šéfe* (ironie vyplývá z kontextu)

hanlivé: *So long, crumb-bum!* : *Nashledanou, lazare!*

Primární oslovení typu nadávek jsou často zesílena spojením s osobním zájmenem druhé osoby *you*: *you guys* : *vy dva, ya morons* : *vy imbecilové, you bastard* : *ty zvíře*. Překladatel volí E-y dle volného uvážení a kontextu. Jak meliorativa, tak pejorativa převádí do češtiny způsobem v ní obvyklým, nikoli denotačními prostředky, ale prostředky, kterými dosáhne stejného vyznění textu. Je to opět otázka subjektivního přístupu, jak nám ukážou různá řešení dvou překladů:

<i>man</i>	<i>vole</i>	<i>kamaráde</i>
<i>you boys</i>	<i>kluci</i>	<i>hoši</i>

Citoslovce jsou v jazyce konvenčními symboly lidských citů. Jsou to slova se silným emocionálním významem, který je koncentrován do těchto speciálních výrazových jednotek.

Primární citoslovce postrádají jakoukoli denotační hodnotu. Mezi užitím anglických a českých citoslovců neexistuje korespondence, v angličtině je jejich frekvence vyšší, převádějí se spíše modálními částicemi nebo kontaktoými prostředky. Např.:

Huh? – *Aah, go back to sleep.* : *Co? Tak jen spi dál.*

Oh : *Ty/člověče/bože* (kontaktové/hovor./citoslovečně)

Hey, it is okay if. . . : *Poslyš, měl bys něco proti tomu. . .*

Apreciativní *well* : *no/hele/tak fajn* (hovor., obec. české)

Sekundární, odvozená citoslovce si mohou někdy ještě podržovat část svého původního denotačního významu, který je však vždy silně převážen významem konotačním:

Boy. . . He was the perfect host, boy : *Páni. . . Páni, ten kluk byl ale vzor hostitele!*

Jde spíše o slova a slovní spojení s citoslovečnou funkcí. Značnou převahu zde hrají sakrální výrazy ve funkci expresivních zvýrazňujících náležavost celé výpovědi:

oh, God : *bóže dobrej, Jesus Christ* : *proboha živýho*

Základem těchto výrazů jsou slova *bůh* a *Kristus*:

God : *pane bože, Good God* : *probůh, Oh god, god* : *pro krista pána, for God's sake* : *pro pána krále, Christ* : *proboha, for Chrissake* : *prokrindapána, Jesus Christ* : *kristepane, Jesus* : *ježíškriste*

Na obou stranách a volně se tyto výrazy kříží, i když někteří autoři rozlišují výrazy s *God* jako poměrně slabou formu na rozdíl od silnějšího *Christ*. Hlásková deformace i pravopis anglický a český ukazují na ztrátu původního významu nebo na úmyslné zastírání tabuových slov. Citový příznak není jednoznačný, může být vyvolán pocity libými i nelibými.

Na rozdíl od výrazů s „nebeskou tematikou“ výrazy s tematikou „pekelnou“ mají navíc funkci intenzifikační. Nejčastější je výraz *the hell*:

When in hell are you going to grow up? : *Kdy už k sakru dostaneš rozum?* – *What the hell happened to you?* : *Co se ti kruci stalo?* – *I don't know what the hell. . .* : *Hergot, já nevím. . .*

Eufemismem je *the heck* s hláskovou deformací:

What the heck ya wanna talk about? : *Hernajs, vo čem si chceš povídat?* – *What the heck he was still living for* : *co toho chlapa proboha pořád ještě na tom světě baví*

Méně frekventované výrazy jako *God damn it* nebo ve zkomolené podobě *god-dammit* byly převedeny expresivně výrazy obecně českými nebo slangovými: *krucinálflagot, krucipísek, kruci sakra, krucifix, hergotucky.*

Uvedené výrazy bývají označovány jako *kletby*, někdy jako *expletiva*. Poldauf zařazuje mezi expletiva ty výrazy, které se blíží větným adverbíím (*attitudinal sentence modifiers*). Nejsou to nutně vulgarismy, mezi něž je řadí jiní. Jsou to slova se silným emocionálním významem, která vesměs ztratila svůj původní denotační význam a začleňují se do věty jako nositelé emocionálního náboje výpovědi. Mají charakter buď hovorových slov jako *the heck*, nebo hovorového použití citově neutrálních slov jako *the hell*. Mluvíci těmito výrazy zaujímá většinou negativní stanovisko k nějaké události tím, že se dovolává nějaké fiktivní bytosti nebo jevu. Ani zde nelze hledat přímé paralely mezi angličtinou a češtinou. Ve dvou verzích překladu téhož výchozího textu nacházíme u jednoho překladatele proti anglickému *in the hell* citoslovně *propána*, u druhého obecně české expresivní *ksakru*. Přitom jde v obou případech o překlady současné, záleží na tom, jakou atmosféru prostředí který v textu cítí.

VULGARISMY

Patří mezi slova tabuizovaná, záleží ovšem opět na době a společnosti, co je kdy považováno za dovolené a co za zakázané. S tímto aspektem je nutno přistupovat k překladu literárních děl. Konotace vulgárnosti a tabuizovanosti je rovněž nestálá. S frekvencí se vulgárnost oslabuje a stírá a tabuizovanost ustupuje. Proto je při překladu i při jeho analýze a hodnocení nutno přihlížet k značně širokému kontextu jazykovému i mimojazykovému a respektovat pragmatický aspekt.

INTENZIFIKACE

Expletiva celkem neznatelně přecházejí k *intenzifikátorům*, kterých mluvená řeč vydatně používá. Jejich význam vesměs obecně vyjadřuje velkou míru, velkou intenzitu nějakého pocitu, postoje, hodnocení, bez bližší specifikace. Intenzifikace může být spojena s pocitem libosti nebo nelibosti, jenže intenzifikační prostředky se snadno otírají a oslabují, rychle pozbývají původní význam a sílu. Je tak možné spojovat zesilovací adverbia, která znamenají doslovně intenzivní nelibost, s adjektivy, která znamenají něco libého. Používání intenzifikátorů podléhá neustálé tendenci jazyka k inovaci. Ztráta nebo oslabení původního významu a expresivity je zejména v nespisovném kontextu způsobena jejich velkou frekvencí v mluveném jazyce. Tzv. *horrorativa* v adjektivní nebo adverbialní podobě mohou jak v angličtině, tak v češtině

intenzifikovat nebo hodnotit kladně i záporně podle toho, nakolik se původní význam setřel. Spíše intenzitu vyjadřují:

terrifically intelligent : pekelně inteligentní

in a terrific hurry : pekelně naspěch

Intenzitu kombinovanou s negativním hodnocením:

it's a terrific bore : příšerná nuda

I had this terrific headache : začala mě příšerně bolet hlava

I had this awful headache : pekelně mě rozbolela hlava

I had a helluva headache : příšerně mě rozbolela hlava

Intenzitu kombinovanou s pozitivním hodnocením:

she looked terrific : vypadala senzačně

he wrote this terrific book : napsal tu senzační knihu

Senzační hodnotí pouze kladně, *příšerně* pouze záporně, *pekelně* a *strašně* je univerzální, první dva výrazy si ponechaly část svého denotačního významu. V současném britském studentském slangu převládá *dead* (*dead lucky, dead cushy*).

Analyticky vyjádřený citový postoj v angličtině nemá vždy nutně v češtině příznakový protějšek, např.:

old Mr. Antolini (was a pretty young guy) : pan Antolini

Ani v kombinaci s dalšími hodnotícími adjektivy a demonstrativem s expresivní funkcí nemá adjektivum *old* ani demonstrativum *this* v českém překladu protějšek:

this big old madman desk : šíleně velké psací stůl

Užití adjektiva *old* v univerzálně hodnotící funkci nacházíme i u dalších autorů, např. u Keseyho:

mean old Monday morning : to protivné pondělní ráno,

kde je částečně kompenzováno obecně odkazovacím zájmenem *to*.

Ani *little* jako nositel emocionálního hodnocení nenachází vždy v češtině protějšek, pokud jím není ironicky vyznívající řídicí člen:

you little ace composition writer : ty přeborníku v kompozicích

V podobné platnosti jako adjektiva *little* a *old*, zbaveno denotačních významových složek, se vyskytuje (alespoň u Salingera) adjektivum *sad* – v češtině opět bez E-u:

his goddam stupid sad old initials : ty svoje pitomý stupidní iniciály – with his nostrils all funny and sad : nosní dírky měl takový srandovní (kompenzace je snad jen v nižším rejstříku hodnotícího slova)

Zejména u Salingera hojně využívané neformální původní citoslovce ve funkci emocionálně hodnotícího adjektiva *goddam* se rovněž v řadě případů do češtiny vůbec nepřevádělo. Citový postoj je zde tak těžce rozeznatelný, že jde spíše o konotačně i denotačně prázdné slovo, jehož hodnota vynikne jen častotí užití jako příznak studentské mluvy, např.:

it is in my goddam blood : mám to v krvi, I patted him on the goddam shoulder : poklepal jsem mu na rameno.

Prolínání konotačních složek emocionality a intenzity dokumentuje příklad, kde české deminutivum je protějškem anglického intenzifikátoru: *very slowly : pomalinku.*

Velmi frekventované adverbium *very* je sice citově neutrální, ale v hovorově a nespisovně stylizovaných textech má protějšky hovorové: *very nice : moc prima, případně expresivní – very wealthy : hrozně bohatý, a very stupid thing : ohromná hloupost, a very conceited guy : hrozný fouňá* (s přestavbou sémantických složek).

Složka značné velikosti nebo intenzity se stává v češtině také součástí sémému určovaného výrazu, např.:

very big : ohromný, very terrible : příšerný

Opakovaný intenzifikátor *very very* je v korespondenci s intenzifikátorem nastaveným augmentativním sufixem:

something very very hot : něco hrozitánsky horkého

nebo s neutrálním výrazem, k němuž byl připojen augmentativní sufix:

very very long : dlouhatánský

nebo s neutrálním adjektivem obohaceným o expresivní předponu:

a very very strange boy : prazvláštní hoch

nebo s kombinací intenzifikátoru a zdobného tvaru expresivního modifikovaného adverbia:

I took it very very easy : nes jsem si to pěkně polehoučku

Ve studentské mluvě Salingerova románu má velkou frekvenci intenzifikátor *pretty, damn, goddam, helluva/hell* z inventáře prostředků hovorových a nespisovných nebo ne zcela spisovných. Jejich frekvence je tak velká, že u nich došlo nejen ke ztrátě denotačního významu a k převaze konotačních složek, ale i ke ztrátě typu zaměření konotace. Jejich české protějšky jsou mnohem rozmanitější.

Hovorové užití intenzifikátoru *pretty* má protějšky různých stupňů, což odpovídá jejich charakteru gradientů či vektorů, nejde o zesílení na určitou bodovou hodnotu. Nejčastěji je vysoký stupeň nebo míra vyjadřována intenzifikačními expresivními adverbii:

feel pretty sexy : být strašně vzrušený, she was pretty skinny : byla hrozně hubená, pretty sad : pekelně smutno

ale i hovorovými a emocionálními:

pretty nice : moc milej, it was getting pretty dark : už se hezky stmívalo

žertovnými, příp. neutrálními:

I was pretty loaded : byl jsem značně nalitej, they'll be pretty irradiated : dost je to namáchno, pretty dark : byla dost velká tma

Překladové řešení začleňuje někdy také intenzifikační složku do sémému určovaného výrazu:

pretty good at that stuff : byl v těch věcech kanón

anything pretty personal : nějaký důvěrnosti

pretty disgusting : je to hnus, get pretty run-down : složit se

Dochází až k výpovědním ekvivalentům:

a pretty heavy drinker : v jednom kuse nasával

I v češtině slovo *pěkný*, případně *hezký* (a v adverbialní podobě *pěkně/hezky*) pokleslo na intenzifikátor, ale paralelu mezi anglickým a českým výrazem nelze vést důsledně, českého *hezký* je ve funkci intenzifikátoru užíváno méně často než anglického *pretty*, a to jen při negativním hodnocení.

Intenzifikátory *damn* a *goddam* jsou převáděny do češtiny adverbialním nebo adjektivním horrorativem:

I felt so damn lonesome : připadal jsem si tak strašně opuštěnej, damn hot : pekelný vedro

Při vyjádření přibližnosti se objevují v češtině výrazy, které jsou neutrální, ale jejich repertoár je mnohem pestřejší než v angličtině:

damn near : taktak, *damn near every weekend* : málem každou neděli, *damn near four thousand bucks* : skoro čtyři tácy, *I damn near puked* : já se div nepozvracel

V řadě případů je celá výpověď obsahující tyto intenzifikátory převedena funkčními výpovědními E-y expresivními, případně hovorovými:

you're damn right : to si piš

you're goddam right : to je hotovka

goddam right : to ti teda bůh řek

I knew damn well : věděl jsem na beton

be good and goddam dead and bloody : být na cimprcampr

Při kumulaci intenzifikátorů v angličtině je český intenzifikační protějšek někdy jednoduchý, ale výrazný:

she's really damn good : tancuje sakra dobře

a pretty good damn idea : sakra správná představa

he wasn't any too goddam cool : chladnej nebyl ani kapku

Hell se objevuje v Salingerově románu poměrně často v podobě *helluva* (*hell of a*), která nabývá funkce atributivní. V české verzi je důraz vyjádřený tímto výrazem převeden buď explicitně českým intenzifikačním adverbiem:

helluva pretty girl : sakra hezká holka

a helluva handsome guy : pekelně hezký chlap

(spojení intenzifikátoru s většinou negativním citovým příznakem a kladně hodnotícího adjektiva zvyšuje expresivitu), nebo adverbiálním kvantifikačním hovorovým určením:

it was a helluva lot easier : bylo to o hromadu lehčí

nebo je intenzita vyjádřená tímto výrazem včleněna implicitně do výpovědního ekvivalentu, např.:

it took them a helluva long time : trvalo celou věčnost...

Hell se dostává i do dalších intenzifikačních vazeb, např.:

she scared hell out of me : pekelně mě tím vyděsila

she was ostracizing the hell out of me : to bylo peklo, jak mě ignorovala

I fanned hell out of the air : začal jsem mávat ostopéro

Anglickým výrazům *crazy* a *mad* odpovídá v některých případech český intenzifikátor *šíleně*, typický pro běžně mluvenou češtinu:

madly in love with himself : do sebe šíleně zamilovaný

this big old madman desk : šíleně velké psací stůl

Adjektivum *crazy* však také poukazuje na nesmyslnost nějakého jevu jako záporně hodnotící výraz:

that crazy suitcase : ten šílenej kufr

this madman stuff : ty šílenosti

in that crazy waiting room : v té nesmyslný čekárně

I hovorový kvantifikační výraz *a lot* může být převeden intenzifikátorem:

she had a lot of charm : byla ohromně okouzlující

(+ transpozice)

Kvantita se tu většinou prolíná s opakovostí v čase:

He was nodding a lot : pořád pokyvoval hlavou

I shake my head a lot : hodně často vrtím hlavou

Velkou frekvenci měl v našem materiálu intenzifikátor se zdůrazňovací funkcí (podle Greenbaumova dělení *emphasizer*) *just*, překládaný různými způsoby:

a) ve významu zdůrazňujícím bezprostředně uplynulý časový úsek hovorovým *zrovna*:

He just got a Jaguar : zrovna si koupil Jaguára

I'd just got back : zrovna jsem se vrátil

- b) ve významu omezovacím, vymešovacím, zdůrazňovacím nacházíme vžitě kolokace:

zrovna – just before I got : zrovna než jsem se vrátil

těsně – just before dinner : těsně před večeří

jen/om – just because : jenom proto
he just kept talking : jenom mluvil
I just mean : já jen jako, že

jen tak – just to be polite : jen tak ze zdvořilosti
just enough : jen tak akorát

docela – just a regular writer : docela normální spisovatel

- c) ve funkci propozičního komentoru pociťujeme zřetelněji

nejspíš – I just felt like : nejspíš, že se mi chtělo

Ve stejné funkci, i když s menší frekvencí, se vyskytoval další zdůrazňující prostředek *right*, kterému v češtině odpovídaly opět různé protějšky:

- a) zejména v americkém užití ve významu velké míry

úplně – I said right out loud : řek jsem úplně nahlas

right in there : úplně dovnitř

- b) v omezovacím významu

zrovna – right next : zrovna vedle

- c) ve významu vybízecím je použito v češtině citově zabarvené částice

jen – go right in : jen jdi dál

- d) v některých případech nebylo toto adverbium vůbec převedeno:

right in the pocket : v kapse

right out of my room : z mého pokoje

Ve funkci zveličovací, tedy jako „*amplifiers*“ se vyskytovaly výrazy *absolutely*, *all* i *quite*, jehož význam není jednoznačný ani v angličtině, ani v češtině. Příkladů však nebylo dost pro funkční rozlišení.

Zeslabování intenzity pomáhají vytvářet tzv. *downtoners*, které Greenbaum dělí opět do několika skupin, jež jsou v Salingerově románu zastoupeny. Jsou to *compromizers*, neformální, hovorové výrazy *sort of* a *a kind of* (nespisovně *kinda*).

Nevelkou míru vyjadřuje nejčastěji adverbium *trochu*, *tak trochu*:

I sort of brushed my hair : pročís jsem si trochu vlasy

I sort of glanced : tak trochu jsem mrknul

sort of deaf : kapánek nahluchlý (čeština vyjadřuje malou míru v tomto případě dvakrát, případně třikrát: významem adverbia, jeho zdrobnělou podobou a kvantifikujícím adjektivem)

V řadě případů výrazy *sort of* a *a kind of* nemají v překladu E-y: *sort of sorry : mrzelo mě*, *I sort of knocked : zaklepal jsem* nebo jen velmi náznakové:

kind of a crazy afternoon : takový to nesmyslný odpoledne

David C. kind of crap : kecy à la David Copperfield

Minimální míru vyjadřují *minimizers* zastoupené především adverbium *hardly*:

hardly ever : skoro nikdy

we could hardly see : už jsme skoro ani neviděli

Přibližnost vyjadřují *approximators*, zejména *about*:

only about twelve : maximálně dvanáct

about two : minimálně dva

about thirteen : tak třináct

Volba ekvivalentu záleží na hledisku. Obdobně u *around*:

for around two hours : minimálně dvě hodiny

around two hundred : asi tak dvě stě

Výrazů *maximálně* a *minimálně* je použito ve studentském slangu s expresivní, intenzifikační funkcí. Přibližnost může vyjádřit i *sort of*:

I sort of felt like : tak nějak se mi chtělo

Zeslabení většinou naznačuje nechuť mluvčího k přiznání jednoznačného stanoviska, případně snahu o zmírnění tvrzení. Jen asi v 50 % případů je toto zeslabení vyjádřeno v češtině adverbiem míry (*trochu, tak, tak nějak, dost, moc, kapánek*), v ostatních případech se v české verzi ztrácí. Stupeň intenzity je chápán zřejmě velmi vágně, jak je vidět z typu restriktivních adverbii míry od *kapánek, trochu, tak nějak* přes *dost* až po *moc*.

Neurčitost označení kvantity se projevuje i v odlišné interpretaci dvou různých překladů:

to waste several hours : už pár hodin (ironicky zeslabeno), *spousta hodin* (ironicky zesíleno)

Na jiném porovnání dvou překladových verzí si můžeme ukázat, jak lze vyjádření intenzity převést v tzv. sémantickém, filologickém překladu, a jak v překladu funkčním, komunikativním:

absolutely and finally the most beautiful girl

$$A_{\text{int}} + B_{\text{int}} + 0_{\text{int}} + C + D$$

kde velká písmena označují denotační významy lj, int složku intenzifikáční. 1. překladová verze vyjadřuje obdobně:

absolutně a definitivně nejkrásnější dívka

$$A_{\text{int}} + B_{\text{int}} + C_{\text{int}} + D$$

zatímco 2. překladová verze dosahuje adekvátního účinku jinými prostředky, odpovídajícími více českému úzu:

vůbec nejnádhernější holka

$$A_{\text{int}} + B_{\text{int}}^2 + C_{\text{hovor}}$$

kde int² označuje umocněnou intenzitu vyjádřenou jednak inherentně volbou lj, jednak gramatickým tvarem superlativu, částice *vůbec* vyjadřuje naprostou a všeobecnou platnost, takže vcelku je suma prostředků vyjadřujících intenzitu stejná jako ve VJ, ale volba prostředků odpovídá na rozdíl od 1. verze více českému úzu a příslušnému autorskému stylu.

Vcelku lze shrnout, že mezi anglickými a českými intenzifikátory v překladu často nedochází ke korespondenci. Tendenci k tomu vykazuje anglická konstrukce s *hell* a české *pekelný*, -ě. Překladatelé se o korespondenci tohoto typu vesměs ani nesnaží, spíše jim jde o vystižení

odpovídající české stylistické roviny. Intenzifikátory obdobně jako cito-slovce a expletiva fungují především jako signály zexpresivňující celou výpověď.

Intenzita je v překladech do češtiny poměrně často *zvyšována*, a to různými způsoby:

- a) augmentativní příponou, někdy ještě v kombinaci s přidáním sémantických rysů:

a big car : obrovitánský vůz

$$A + B : A_{\text{int}}^2 + B$$

- b) přidáním intenzifikátoru:

once : jednou jedinkrát, six : dobrých šest, more important : stokrát důležitější, no water : ani kapka vody, swear : pořádně nadávat, solemn : smrtelně vážný, for-sure : stoprocentně jistý

- c) zesilujícím hodnotícím atributem:

misery : zlá bída

- d) přidáním sémantických rysů zesilujících příslušnou vlastnost lj:

cold : ledový, hot : rozpálený/žhavý, lean : vychrtlý, thin : vyzáblý, a big spoon : vrchovatá lžice, a fine cloud : obrovský mrak, run : pádit

- e) přirovnáním:

strightaway highway : dálnice rovná jako šňůra, ring fast : zvonit jak na poplach, say nothing : mlčet jako ryba, eat voraciously : cpát se jako divej, sleep good : jako když do vody hodí

- f) opakováním slova:

turn : točit a točit nebo informace: *lapený jako do pasti* (+ přirovnání)

- g) větší intenzitou české fráze:

give something no mind : nelámat si hlavu

teeter on the edge of one's feet : přešlapovat samou nedočkavostí jako na jehlách

Intenzita vyjádřená v angličtině opakováním se do češtiny převádí:

a) augmentativní příponou:

a big, big house : velikánskej dům

b) expresivním intenzifikátorem s deminutivní příponou:

I took it very very easy : ... pěkně polehoučku

c) opisným zesílením intenzity + inherentně intenzivnějším výrazem (totéž u b):

laugh and laugh : úplně se rozzářit

d) přirovnáním:

it rained and rained : lilo jako z konve

e) vnitřním zesílením intenzity lj:

we agreed and agreed : pochvalovali jsme si (k pouhému souhlasu přidán rys osobní spokojenosti)

Při převádění intenzifikačních výrazů může dojít k redistribuci sémantických složek:

clean around the house : kolem celýho domu
 $A_{int} + B + C : B + A_{int} + C$

Ke snižování intenzity ve směru angličtina-čeština dochází jen ojedinele:

a lot of time : dost času

pretty good : vcelku slušný

Intenzita je sice velmi výrazná složka vyjadřování expresivity, není to však složka jediná. Kromě už analyzované emocionality zbývá ještě používání inherentně nebo adherentně expresivních slov, vyjadřování obrazné, přirovnání, přidávání, vynechávání nebo změna obrazů a nakonec stylistické využívání různých jazykových vrstev.

V českých překladech z angličtiny bývá expresivita zvyšována i tím, že neutrálním anglickým lj odpovídají inherentně expresivní protějšky:

a lot : fůra, cry : brečet, talk : klábosit, fall : žuchnout, smoke : bafat, sit : dřepět

expresivní hovorové prostředky:

uncle : strejda, father : táta, cut : švihat to

obecně české expresivní:

a very rich man : strašnej pracháč

$A_{int} + B + C : A_{int.hov.ex} + B.C_{ob.ex}$

Obecná čeština zasahuje zejména hláskoslovně a morfologicky (*chlív, divej, vo čem*), ale i volbou nebo přeneseným významem lj

yes : jo well : tak fajn

Expresivní hodnotu má použití slangových výrazů, které zabarvují celou výpověď, např.:

I just let the sonuvabitch drip : prostě jsem ji nechal, ať si kape, potvora jedna!

Pro větší účinnost se podobné výrazy kumulují:

you dirty crooked bastard : ty mizero jeden, ty zloději sprostá!

případně se spojí

so long, crumb-bum : nashledanou, lazare

Pejorativní zabarvení se projevuje především u českých protějšků neutrálních anglických lj, např.:

front of a car : čumák auta, ill-understood : blbě pochopený, he just couldn't care : prostě na to kašlal

Ke snížení expresivity v důsledku použití neutrálního protějšku k expresivnímu anglickému výrazu dochází nepoměrně vzácněji, např.:

nigger : černý

Ochuzení je však často kompenzováno případy zesílené expresivity v bezprostřední návaznosti:

her poor head : hlava (bez hodnotícího přívlastku v češtině), ale pak Aunt Gastonia : chudák teta (kde je tentýž atribut přidán místo vlastního jména)

K prostředkům zesilujícím expresivnost se řadí také **přirovnání**. Ve většině přirovnání vyskytujících se v běžně mluveném jazyce jde o přirovnání vlastně pouze formálně, velmi často objektem použitým

k charakterizaci je zejména ve studentském slangu *hell*, *bastard* apod. Charakterizuje se míra vlastnosti nebo pocitu, stavu či děje. Převládají přirovnání s negativním vyzněním, i když se vyskytují také přirovnání jenom zdůrazňující.

Ztráta denotačních významových složek *tertia comparationis* je zřejmá např. v:

cool as all hell: chladnej jako ledovec

V češtině je použito konkrétního přirovnání.

Jindy může být v češtině přirovnání kompenzováno vulgárním nebo zhrubělým úslovím, např.:

like hell you are: starou belu ti je

nebo expletivem:

I'd hate like hell if... :jenom bych sakra nerad...

To jsou však případy celkem ojedinělé, netypické, alespoň u Salingera, kde je nejčastější univerzálně platné *tercium comparationis as/like hell* – v češtině je pouze obecný intenzifikátor:

I was embarrassed as hell: bylo mi to pekelně trapný, *hot as hell*: pekelný vedro, *icy as hell*: pekelná ledovka

Vesměs pozorujeme velkou korespondenci mezi anglickou konstrukcí a českým protějškem, kde je někdy nutno zavést příslušnou transpozici. Vyskytují se však i rozmanitější řešení:

drunk as hell: úplně namol (expresivita je přenesena do řídicího členu, čili suma prostředků je zachována, jde jen o restrukturu významových složek, a to je při překládání velmi důležitá a užitečná operace).

Jiným možným řešením je použití expresivní obecně české fráze:

quick as hell: vcukuletu

nebo naopak spisovné fráze, která v nespisovném kontextu může nabýt expresivity:

I'd be casual as hell: nehnu ani brvou

nebo je možno kombinovat hovorovou expresivní frázi s logickým dotazením, rozvinutím pojmu:

I just felt blue as hell: jenom mi bylo do breku

Řešením může být i expresivní kladně citově zabarvený výraz s obecným intenzifikátorem, který nabývá hodnoty podle kontextu:

quiet as hell: pěkně potichoučku

U dějových a stavových sloves intenzifikovaných a zexpresivněných přirovnáním je *tercium comparationis* velmi často *a bastard*:

limp like a bastard: kulhat ostošest

sweat like a bastard: potit se jako zvíře

creak like a bastard: vrzat jako pominutý

my heart was beating like a bastard: mně vám bušilo srdce jako blázen

It began to rain like a bastard. In buckets.: Ono vám začalo cedit ostopéro. Jako z konve.

Je to jakýsi univerzální přirovnávací element, který zvýrazňuje děj velkého počtu sloves. Podobně *like a madman*:

they rattle like madmen: rachotí jako o závod

sing like mad: zpívat jako o závod

Zexpresivnění výpovědi je výrazné u přirovnání typu:

it was cold as a witch's teat: bylo zima jako v psírně, *not to know one's ass from one's elbow*: rozumět něčemu jako koza petrželí (přirovnání je jen na české straně, mezi oběma způsoby vyjádření je syntaktický rozdíl, ale významová stránka, tj. hyperbolizace mentální neschopnosti, je společná – anglický výraz je poněkud expresivnější vzhledem k použitému slangovému výrazu *ass*, podstatná je ale hyperbolizace a ironický despektivní postoj).

Expresivnější může být jak anglická strana:

she has ears like a goddam bloodhound: má uši jako rys

tak česká strana:

sit up as gay as you please: sedět si jako baron

V kombinaci s hyperbolou je přirovnání zvlášť působivé:

it smelled like fifty million dead cigars: byl vám tam čuch jako po padesáti milionech vajglů

K zvýšení expresivity dochází také v důsledku zvýšení obrazovosti v českém překladu:

know nothing at all: nemít o ničem páru

keep up thinking of: malovat si v duchu...

foul up someone: vytrít komu zrak

mind somebody: mít před kým vítr

glare down at someone: provrtávat koho očima

Obrazy mohou být na obou stranách, ale výrazovými prostředky se VJ a CJ vzájemně více nebo méně liší, i když účinek je v podstatě stejný, jak se u funkčního překladu předpokládá:

eat till one's belly is all out: nacpat se k prasknutí

you can stick your colleges up your nose: strčte si ty svoje školy za klobouk

Ztráta obrazu se vyskytuje poměrně vzácně, a to u frází, které nemají v češtině obdobu:

see eye to eye with s.o.: souhlasit s kým

Subjektivnost volby nám potvrdí porovnání dvou překladových variant, z nichž jedna je spíše filologická a druhá funkční, komunikativní:

the big motor thrumming with immense birdlike power:

1) veliký motor hučel silou obrovského ptáka

2) pod kapotou burácel motor silný jako lev

magnificent spread : A + B_{coll}

1) skvostné pohoštění : A_{ex} + B

2) velkolepá trachtace : A + B_{zast.ob}

big car : A + B

1) velká kára : A + B_{sl.ex}

2) obrovské auto : A_{inten} + B

I zde je možno pozorovat přesouvání konotačních složek.

STYLISTICKÉ KONOTACE

Stylistické využití jazykových vrstev jde opět různými cestami. (Zůstáváme u l_j v uměleckém stylu.) Neutrálním anglickým l_j odpovídají

poměrně často stylisticky příznakové české protějšky, a to expresivní, hovorové, hovorové expresivní, obecně české, obecně české expresivní, nářečové, slangové, studentské, sportovní a professionalism (používáme označení z SSJČ). Uvedeme jen ukázkově příklady:

1. expresivní:

posture: figura (iron.), *head*: kebulé (zhrub.), *language*: řečičky (deprec.), *fool*: vůl (zhrub.)

2. hovorové:

father: táta, *mother*: máma, *parents*: naši, *woman*: ženská, *fellow*: kluk, *horse*: kobyla

3. hovorové expresivní:

cry: brek, *college boys*: študentíci, *bore*: otravovat, *find out*: kápnout na to

4. obecně české:

work: fuška, *job*: flek, *pipe*: fajfka, *equipment*: vercajk, *bottle*: flaška, *catch*: načapat

5. obecně české expresivní:

rock: šutr, *sense*: fištrón, *racket*: virvál, *smell*: čuchat, *see*: zmerčit, *gaze*: vejrat, *look out*: bacha!, *put on one's clothes*: dát se do pucu, *get job away from s.o.*: vyžrat komu práci (zhrub.)

6. nářečové:

now: tedkonec

7. slangové:

money: prachy, *clothes*: ohoz, *friend*: kámoš, *fellow*: frája, *drink down*: vyžahnout, *steal*: lohnout, (**studentský** profesionální slang): *composition*: kóna, *history*: děják, (**sportovní** slang) *team*: mančaft, *ball*: mičuda

8. professionalism (obecně):

Nurses' Station: sesterna/kukaň, *mop up/clean*: šúrovat

Nejvíce se objevuje protějšků expresivních, hovorových a obecně českých, podstatně méně je výrazů slangových, včetně profesionalismů, a ojediněle jsou výrazy nářečové (ve smyslu nářečí teritoriálních).

Výrazy označené ve slovníku *Informal* mají protějšky z následujících vrstev: neutrální, hovorové, hovorové expresivní, obecně české, obecně české expresivní, slangové a ojediněle argotické. Ukázky:

1. **neutrální:**

dorm : pokoj, *corny* : banální/otřepaný, *skedaddle* : zmizet

2. **expresivní:**

grandpa : děda, *stomp out the door* : prásknout dveřma

3. **hovorové:**

daddy : táta, *gal* : holka, *okay* : prima

4. **hovorové expresivní:**

hang around the house : trčet doma

5. **obecně české:**

papers : lejstra, *spread* : trachtace (zast.)

6. **obecně české expresivní:**

I'd been kicked out : vylili mě, *not kidding* : beze psiny (funkční E s transpozicí), *strictly for the birds* : vyložená bouda (ob. ex.)

7. **slangové:**

buddy : kámoš, *goddammit* : hergotcucky, *get/give the axe* : dostat/dát padáka, (**studentské**) *I was flunking* : rup jsem, (**sportovní**) *make it* : vybrat zatáčku (automobilistický kontext)

8. **argotické:**

very big deal : ohromná hlína

Slangové výrazy anglické mají v češtině protějšky neutrální, expresivní, hovorové, hovorové expresivní, obecně české, obecně české expresivní, obecně české zhrubělé, obecně české vulgární, zhrubělé, slangové, profesionální, vulgární i argotické.

1. **neutrální:**

eats : strava, *yap* : zvědavý domorodec

2. **expresivní:**

hit the ceiling : vyskakovat do stropu, *ball the jack* : šlapat mu na krk (automobilu)

3. **hovorové:**

dude : kluk, *yap* : vejtaha, *it killed me* : byl jsem z toho úplně vedle

4. **hovorové expresivní:**

teams bashing each other all over the place : jak do sebe oba mančafity řežou ostopéro

5. **obecně české:**

some hotshot guy : nějaký sekáč

6. **obecně české expresivní:**

hot-shots : kanóni, *not to give a damn* : být fuk

7. **obecně české zhrubělé:**

crap : kecy

8. **obecně české vulgární:**

they got a big bang out of things : dovedli mít ze života srandu

9. **zhrubělé:**

that bastard : ten blbec, *ya crumby bastard* : smrade jeden

10. **slangové:**

sonuvabitch : pako

11. **profesionální:**

lay-up : zakotvit

12. **vulgární:**

sonofabitch : zkurvast

13. **argotické** (podle slovníku, dnes spíše slangové):

four thousand bucks : čtyři tácy

Nářečové výrazy anglické mají v češtině protějšky neutrální, hovorové, hovorové expresivní a obecně české expresivní:

1. **neutrální:**

aim : *chtít*

2. **hovorové:**

pappy : *táta*

3. **hovorové expresivní:**

purty : *bezdědný/povedený*, *Lordy* : *propána/jána*

4. **obecně české expresivní:**

pow'ful : *móc dobrý*, *hrozně vysoko*

V přehledu vypadá prolínání jazykových útvarů a vrstev v překladech z angličtiny do češtiny na základě analýzy uvedeného korpusu tak, že proti několika málo vrstvám anglickým (neutrální, neformální, slang, oblastní dialekt) stojí řada vrstev českých (neutrální, hovorová, expresivní, hovorová expresivní, obecně česká, obecně česká expresivní, obecně česká zhrubělá, obecně česká vulgární, zhrubělá, vulgární, slang, profesionální slang, dialekt oblastní, argot).

Neshody v použití a využití jazykových vrstev však nesvědčí o nedostatku překladové verze, substandardní prvky nejsou vázány ani na jazykovou rovinu, ani na místo a velmi často dochází v této oblasti ke kompenzacím. Nelze stavět jednotlivinu proti jednotlivině, ale je nutno přihlížet k funkčním celkům (např. ve větě *what a great guy her father was* je expresivita intenzifikátoru *great* a neformálního *guy* kompenzována až substantivem *papínek*, které při porovnání jednotlivin neodpovídá stylisticky neutrálnímu anglickému protějšku *father*). To platí nejen pro stylistické využití jazykových vrstev, ale pro převádění konotačních složek vůbec, jak bylo v analýze ukázáno.

Nesmíme však zapomínat, že při posuzování překladu tak stylisticky výrazného a příznakového textu, jako je např. Salingerův román, je nutno znát autorův záměr. Autor se snažil stylizovat jazyk tohoto románu jako způsob vyjadřování studentské mládeže v Americe padesátých let a na jeho pozadí se odrážejí zvláštnosti mluvy hlavního hrdiny-vypravěče. Jeho jazyk se vyznačuje neobyčejným stereotypem vyjadřování, opakováním otřelých klišé, jeho slovník je nevyvalčovaný, chudý, nápadný je výběr malého množství adjektiv a adverbíí, která

se neustále opakují, a přitom se téměř nepřihlíží k jejich skutečnému významu, jak je v této mluvě obvyklé. Vulgárních výrazů nikdy nepoužívá, nejvýš jako citaci, a to s patřičným odsouzením, slang je bohatý a barvitý, ale slangové výrazy nemají přesnou komunikativní hodnotu. Chudý slovník však může nabýt vysoké účinnosti, dojde-li ke kumulaci hodnotících výrazů. Kombinační schopnost nemá menší efekt než samotná volba lj.

Kdyby překladatel toto všechno nerespektoval, setřel by důležitou součást autorova záměru. Často opakované stereotypní hodnotící a intenzifikační výrazy dostávají v překladu mnohem rozmanitější podobu, např.:

damn/goddam : *strašně*, *pekelně*, *sakra*, *vyloženě*, *na beton*, *na cimprcampr*, *ani kapánek*, *to je hotovka*, *málem/skoro/div ne*, *taktak*, *to si piš*, *to je hotovka*, *to ti bůh řek* (jde o implikaci ve výpovědních protějšcích s analogickou funkcí).

Podobně pestrý repertoár mají české protějšky anglického intenzifikátoru *pretty*: *strašně*, *hrozně*, *pekelně*, *moc*, *hezky*, *náramně*, *značně*, *dost*, *v jednom kuse* (implikováno v) *kanón*, *hnus*, *helluva*: *sakra*, *pekelně*, *ostopéro*, *o hromadu*, (implikováno v) *to bylo peklo*, *celou věcnost*, *terrific/ally*: *pekelně*, *strašně*, *příšerně*, *senzačně*.

V opačném pohledu však zjišťujeme, že jsou rozdíly do jisté míry vykompenzovány, např. *pekelně*: *damn*, *helluva*, *pretty*, *terrific*, *terrific*, *terrifically*, *strašně*: *damn*, *pretty*, *terrifically*, *hrozně*: *pretty*, *quite*, *very*, *příšerně*: *terrific*, *terrible*, *awful*, *šíleně*: *crazy*, *madly*, *madman* (zdá se, že některé intenzifikátory si ponechávají část svých denotačních složek).

Překladatel volí české protějšky na základě kolokací, osobního citu a vkusu a zkušenosti. Přesto je ale rejstřík českých protějšků zhruba dvojnásobný, což odpovídá odlišnému způsobu vyjadřování exprese v typologicky odlišných jazycích. Důležité je vidět celou tuto problematiku komplexně, omezení na zúžený pohled není dobře možné, vedlo by ke zkreslenému hodnocení.

METODA PŘEVODU STYLISTICKÝCH ROZDÍLŮ

Důležitou orientační pomůckou pro překladatele zde představuje **konfrontační popis stylistických rozdílů**. Než bude vypracována obecná teorie a metoda pro zabudování stylu do popisu vnitrojazykových ekvivalenčních vztahů, je třeba se zaměřit na empirickou cestu,

omezit se na konfrontaci určitých segmentů textových typů a zjišťovat tendence, preference pro stylistickou volbu. Přitom situaci ztěžuje fakt, že stylistická informace nemá svůj autonomní znakový inventář, je navržena jako sekundární informace na lexikální a gramatické znaky textu i na jejich specifické uspořádání.

Za ideální pro stylistickou konfrontaci lze považovat získání přehledu o inventurních možnostech obou jazyků na základě zjišťování, jakými jazykovými prostředky jsou naplněny výrazové kategorie, a pak postupně přejít od komunikativních sfér a žánrů v nich uplatňovaných k zjišťování jejich závislosti na sociální specifice společenství, která jazyk užívají.

2.3.4 ROZDÍLY VÝZNAMOVÉ PRAGMATICKÉ

Částečné ekvivalenty jsou motivovány rovněž rozdíly zkušenostně pragmatickými, tj. jsou způsobeny tím, že překladatel přihlížel k odlišným jazykovým i mimojazykovým zkušenostem mluvčích VJ a CJ. Při analýze zjišťujeme opět různé typy překladatelských řešení, jimiž se zpřístupňují a přibližují skutečnosti a zkušenosti jazykového společenství VJ adresátům v CJ.

Dochází k *přidávání informací*, k používání explikativního řešení tam, kde by sdělení bylo našim čtenářům nesrozumitelné, a naopak k *vypouštění informací*, které by náš čtenář považoval za redundantní. Nejčastějším řešením je však *substituce* naší skutečnosti a úzu za výchozí, používání *analogií*. Sem patří i nahrazování společenských klišé, fatických výrazů a frází, pozdravů, oslovení, titulů apod. analogiemi odpovídajícími našim zvyklostem, ovšem s omezením v zájmu zachování cizího koloritu. Někdy nezbytná *vnitřní vysvětlivka* mívá formu vysvětlujícího opisu, který by však měl být co nejstručnější, aby nedošlo k nadměrnému rozšiřování textu a zatěžování nominálními prvky, které jsou většinou nositeli přídatných informací. Narůstající nominálnost textu je objektivně, kvantitativně zjistitelný důvod našeho subjektivního dojmu, podle něhož hodnotíme překlad negativně.

Uvedeme příklady jednotlivých typů řešení pragmatických rozdílů:

a) *přidání informací*

Zejména v případech našemu čtenáři neznámých názvů přidávají překladatelé obecný klasifikátor, který název zařadí do příslušné pojmové oblasti, např.:

Wyoming: stát Wyoming, Saskatchewan: řeka Saskatchewan, at Sundasky, Ohio: na dostihové dráze v Sundasky v Ohiu, Atlantic Monthly: časopis Atlantic Monthly, the Jesuit boys, St. Bonaventura: jezuitští kluci od sv. Bonaventury (alespoň s připojením předložkového relátoru, nebo přesněji a obsírněji jezuitští kluci z bratrstva svatého Bonaventury), Umpqua tribe: Indiáni kmene Umpqua, an Easterner: člověk vyrostlý na východě/člověk z východních států/z východu

Obdobně z češtiny do angličtiny:

trvají na 12 cm: insist on a 5-inch limit, noviny bez data: a newspaper without indication of date

b) *vynechání informace*

I zde je třeba rozlišit případy, které jsou spojeny s odlišnými realitami. Důsledkem překladatelských obměn je zde vždy zobecnění, substituce obecnějším výrazem. Vypouští se specifikující sémantická složka, např.:

Eastern college talk: hovory o škole, hickory-nut: ořech, ranch house: ranč, Dr. Pepper: limonáda

nebo se celé pojmenování nahradí obecnějším:

academic building: škola

Zejména tam, kde CJ nemá tak detailní segmentaci a specifikaci reality v pojmenování, užije se hyperonyma:

Avenue/Route: ulice, dorm/day room: pokoj

c) *substituce analogií* skutečnosti a zkušeností z oblasti CJ. Tento způsob je nejčastější.

Nejběžnější je v oblasti *měrných jednotek*, které se v únosných mezích přepočítávají tak, aby nenarušily ráz uměleckého textu a přitom dostatečně informovaly našeho adresáta:

about two inches: maximálně půl decimetru, six and a half inches: šestnáct centimetrů, to be six foot two and a half: měřit 189, two hundred miles an hour: tři sta kilometrů za hodinu.

Opět analogicky z češtiny do angličtiny:

k desáté hodině večer: by 10 pm

I zde se mohou překladatelské verze různit: *not two miles: pár kilometrů/ještě ani tři kilometry, go seventy: jet sto deset/jet sotva stovkou, slow to seventy: ubrat na sto deset/zpomalit na stovku, a quarter-mile: asi půl kilometru/pár set metrů, about twenty feet: nějakých pět šest metrů/snad jen šest metrů*. I konverzí vzniklé sloveso *to inch along* je možno vedle opisu *plazit se* převést na české *centimetr po centimetru se prodírat*. Rovněž *hmotnost* se převádí v patřičném hrubém přepočtu na naše jednotky: *eleven pounds: pět kilo*. Číselné označení neurčitého množství se také převádí podle našich zvyklostí: *two, three, seven songs: jednu, dvě, no prostě pár těch písniček*.

Na pomezí opisu a analogie je řešení překladu *oblastních* výrazů:

grits: kukuřičná kaše, collard greens: kapustičky

Analogie:

around midterms: ve čtvrtletí, college: univerzita, get one's education: udělat si maturitu, county seat town: okresní město, dry-goods store: galantérie, storage and coal business: uhelné sklady, ranch kitchen: selská kuchyně, porch: veranda, derby hat: bouřka, horsy pants: cajkový kalhoty

Kromě uvedených případů, kdy šlo o pojmenování odlišné reality přibližně funkčním protějškem, zahrneme do tohoto oddílu i případy, kdy se odlišná skutečnost odráží v textu nepřímou, např. *sell newspapers: roznášet noviny*. Narážka na realitu výchozího jazykového společenství se může objevit i ve frázi využívající přirovnání:

he could hit like Jack Johnson: jeho rány smrděly krchovem

Přízvučování zvyklostem CJ se týká také citoslovených zvolání: *Oh Jehovah: Ježíši Kriste*, onomatopoických citoslovcí *choo-choo: š-š-š-š* (o lokomotivě), způsobu zápisu onomatopoických citoslovcí: *EeeeeaooOOOoom: Hvííuuuuúúúú, EeeahhOOOmmm: Hvííuuuummm, EeeeeeahHOOoomeerr: Hvííuuuuúúúú*, označování nuly jako součásti číselného pojmenování: *four-oh-sixteen: čtyři-nula-šestnáct*, stylizace názvu literárního díla: *The Secret Goldfish: Tajemství zlaté rybičky, Pic: Mag* (jméno hlavního hrdiny

novelky i její název je vlastně zkrácením pojmenování *Pictorial Magazine*, překladatelka použila obdobného postupu zkrácením druhého slova názvu na *Mag*, které je jako jméno v našem kontextu přijatelnější, titulů a oslovení: *Ol' Chief Broom: Náčelník Hbitý koště* (v češtině je zachována obvyklá struktura pojmenování indiánských pohlavářů podle naší tradice), *Mac: mladej, Mrs. Spencer: paní Spencerová, Mr. Spencer: pane profesore, dear: hochu, sir: pane profesore*, fatických a obecně společenských frázi: *you know: však víte, I guess: podle mého, and everything: a tak, Here he is: Tak tady ho máme, There they are: No nazar, How's Mr. Spencer? Jak se daří panu profesorovi? How's your grippe, sir?: Co dělá chřipka, pane profesore?, stylizace různých nápisů, oznámení apod. např.: *Děti v průvodu rodičů polovic: accompanied children half price*. Záleží samozřejmě na celkovém kontextu jazyka díla, podle něhož se volí stylově vhodná varianta: *Žádám vás, abyste jeho světlou památku uctili povstáním: May I ask you to stand in tribute to his shining memory, Viz v tom směru příslušnou literaturu: Reference may be made on this point to the relevant literature, Tady Louisiana: Louisiana calling, stop*.*

Převádění cizích reálií našimi analogiemi může být problematické. Jestliže *Pencey Prep* je přeloženo jako *přípravka v Pencey*, tj. ponecháním stejného pojmenovacího základu, který v češtině také existuje, je tím porušen pragmatický aspekt. V USA je *Prep* soukromá střední škola připravující pro vysokoškolské studium, u nás se výrazem *přípravka* označovaly dělnické přípravné kurzy pro vysokoškolské studium. Je smazán rozdíl společenského řádu.

- d) Posledním východiskem z nouze při převodu neznámé situace a zkušenosti je **vysvětlující opis**:

quart: láhev whisky, Windsor tie: mašle pod bradou, in the Revolutionary War: v bojích o nezávislost

V těchto případech jde vlastně o zaplnění mezer – nulových ekvivalentů (viz ještě další podkapitolku).

Vlastně by do oblasti pragmatických rozdílů měla spadat i problematika konotačního významu, který souvisí také s rozdílným územ v obou jazycích a kterou jsme probrali už samostatně. Hranice mezi tentativně vytvořenými typy jsou jako vždy velmi prostupné. Stejně tak

můžeme zařadit do sféry pragmatického aspektu překladu případy užití jiného jazyka v textu nebo jazyka z různých důvodů deformovaného.

NETRADIČNÍ UŽITÍ JAZYKA

Volba jazyka, kterým je text ztvárněn, se řadí rovněž do sféry *pragmatického aspektu*. Tato volba má relevantní komunikativní hodnotu, když se použije v textu dialektů, jiných jazyků nebo jde-li o netradiční použití jazyka.

Je to záležitost složitá a důležitá, protože pro současnou literaturu je typické, že využívá jazyka v celém jeho bohatství a rozmanitosti. Je pak velmi obtížné vyrovnat se s variantností spisovné normy, se stylizací mluvené normy a se zařazením prvků nespisovného jazyka. Přitom do současné literatury proniká stále více užívání právě běžné mluvy, prostředků spíše mluveného jazyka. Souvisí to s vnášením subjektivních stanovisek a postojů do literatury, se spontánností projevu, s citovým přístupem. Autorům přitom nejde o autentické zachycení nespisovných projevů, ale o vytvoření jisté atmosféry, estetické funkce textu. Hovorovým stylem se vyvolává v uměleckém textu jednak atmosféra hovorového vyjadřování, hovorový kolorit, kterým se zvýrazňuje prostředí, jednak se tak vyjadřuje neformální až důvěrný vztah k předmětu sdělení, k adresátovi, event. i k situaci a uplatňuje se vlastní subjekt. Jsou zde tedy typické hodnotící, zejména citově hodnotící výrazy, expresivní hovorové obraty i prvky z nespisovných útvarů, včetně slangových, které vznikají vlastně proto, aby pojmenovaly skutečnost barvitě, expresivně, hodnotily ji a vyjadřovaly stanovisko.

Konfrontace jevů spadajících do jmenovaných oblastí je z hlediska problematiky překladu důležitá také proto, že současně s ní se odhaluje vlastně i *způsob a míra* vyjadřování *emocionality a expresivity*, které se převážně úzce váže na okrajovější vrstvy spisovné normy a na vrstvy nespisovné. Problematika překladatelská se, jak znovu vidíme, neoddělitelně prolíná s problematikou konfrontační stylistiky a jazykové situace současně.

Převádění *expresivity* je zatím většinou intuitivní a ne dost objektivně prozkoumané, proto se doporučuje analýza překladu jako nejúčinnější přímočará konfrontace, která dává nejlepší materiál pro konfrontační výzkum. Umožňuje mimo jiné porovnávat případy, kdy je v příslušných jazycích rozdíl ve vzdálenosti mezi spisovným jazykem a dialekty, mezi hovorovou vrstvou a ostatními vrstvami i v používaném stupni expresivity.

Při volbě výrazových prostředků i při stylistickém hodnocení jejich funkce je třeba vycházet z pochopení *celkového stylu díla* a jednotlivé stylistické problémy na základě toho řešit. Vedle toho jsou však rysy stylu jednotlivých děl a jednotlivých autorů navrženy na *specifické celonárodní*. Každý národ má specifické tradice a zvyky, svůj specifický vztah k objektivní realitě, specifické pojmenování této skutečnosti, ale i vztahu k ní, jejímu hodnocení. Expresivní složka, která je v případě, že neplyne jen ze situační souvislosti, odrazem jistého emocionálního hodnocení skutečnosti, může být v jisté době příznačná pro celý jazykový kolektiv (Filipec). O angličtině se například tradičně tvrdí, že je oproti češtině mnohem méně expresivní, využívá celkem málo expresivních prostředků (Poldauf). (K analogickým závěrům dospěl i Švejecer, pokud jde o vztah angličtiny a ruštiny, a Recker při srovnání francouzštiny a ruštiny.)

Inventář jazykových výrazových prostředků VJ a CJ může být do jisté míry stejný, ale liší se míra využití nebo stupeň expresivity, anebo může být značně odlišný i jejich repertoár. Při srovnání angličtiny a češtiny se zdá, že angličtina má chudší inventář inherentně expresivních prostředků než čeština, což však neznamená, že by byl nutně méně účinný. Expresivita v angličtině je ve větším množství případů koncentrována do lexikálních výrazů, které jsou nositeli výhradně expresivních konotačních složek a mají radiační schopnost, kdežto v českém textu je expresivita rozprostřena rovnoměrněji na větší počet nositelů složek denotačních i konotačních. S tím souvisí např. mnohem větší využití citoslovců a expletiv s citoslovečnou platností v angličtině, kde slouží spíše jako předznamenání celkového ladění výpovědi. V této oblasti se nejčastěji setkáváme s neadekvátním překladem. V dobrém překladu se na druhé straně může projevit i nemožnost realizovat některé výrazové hodnoty originálu v CJ, a tím se ukáže jejich idiomaticnost.

Přirozené jazyky se liší svým místem na stupnici závaznosti signalizace dílčích funkcí (Poldauf). Některé funkce musí být signalizovány, jiné mohou, ale nemusí, a určité funkce ani signalizovat nelze. V důsledku toho i v důsledku ostatních zmíněných faktorů se praktická činnost překladatele pohybuje po škále totožnost, stejnost, podobnost, odchyllost a odlišnost funkcí nebo jejich vyjádření v jazyce až po jejich nepřítomnost nebo nevyjádřitelnost v jednom z jazyků.

Dodejme k tomu, že nevyjádřitelnost je nutno *kompenzovat*, protože v překladu by se žádná hodnota neměla ztratit, pouze jedna forma se přelévá v druhou. Prvky různých vrstev a jazykových útvarů nejsou vázány vždy na stejnou rovinu. A vzhledem k tomu, že jazyky různě

využívají signálů z té či oné roviny, je možnost převedení signálů z jedné roviny do druhé známou cestou, kterou může překladatel mnohé těžko řešitelné problémy vyřešit. Je však nutno přihlížet k tomu, že různá intenzita a různé hodnocení některých jazykových aspektů závisí přece jen do jisté míry na tom, v jaké jazykové rovině se projevují. Z tohoto hlediska lze mezi jazyky konstatovat rozdíly v distribuci signálů hovorovosti a knižnosti – v češtině je vysoká koncentrace hovorových signálů v oblasti morfologické a hláskoslovné, rovina syntaktická se naproti tomu vyznačuje méně pestrým repertoárem modelů.

Analyzujeme-li konfrontačně jen jeden plán, např. lexikální, zjistíme v překladu do češtiny značný počet expresivních, hovorových, obecně českých i jiných nespisovných výrazů oproti v podstatě neutrálnímu slovníkovému repertoáru anglického originálu, což by ukazovalo v tomto úzkém pohledu zesílení hovorovosti a expresivity překladu. Značný podíl na takové bilanci má však kompenzace fonetických, případně – i když ne často – morfologických odchylek zachycených v angličtině, které v češtině nelze analogicky vyjádřit, ale zejména příznakových syntaktických konstrukcí a odlišného způsobu analytického vyjadřování expresivity v angličtině. Na tyto expresivní, nespisovné nebo ne zcela spisovné české výrazy se samozřejmě navíc navěšují obecně české signály hláskoslovné a morfologické, neboť všechny roviny jazyka musí být v harmonické souhře, jinak dochází ke stylové diskrepanci. Nelze použít hovorových nebo slangových lexikálních jednotek se spisovnými koncovkami ani deformovat morfologicky lexikální jednotky z formální vrstvy. Vystižení míry užívání morfologických deformací není však pro překladatele nijak snadnou záležitostí. Vzhledem k tomu, že se v současných překladech tak často využívá obecné češtiny a ne vždy bez problémů, měla by i této otázce být věnována patřičná pozornost.

Při použití *dialektů* regionálních či sociálních je nutno vycházet z *jazykové situace* příslušných jazykových společenství a na základě její konfrontace zjistit, které útvary jazyka fungují v daných jazykových společenstvích, jak je zastoupeno a rozloženo jejich fungování v jednotlivých komunikativních sférách, případně na čem závisí, a podle toho volit patřičný rejstřík.

JAZYKOVÁ SITUACE

Jazyková situace úzce souvisí s konfrontací lingvistickou a stylistickou. S typologickou strukturou příslušnosti konfrontovaných jazyků a s celospolečenskými rozdíly tvoří nedílnou jednotu. **Jedlička** definuje konfrontační zkoumání jazykové situace jako zjišťování, které útvary

jazyka fungují v daných jazykových společenstvích, jak je zastoupeno a rozloženo jejich fungování v jednotlivých komunikativních sférách, případně na čem jejich rozložení závisí. Překladatel by měl vedle struktury obou jazyků znát i jejich lokální a sociální rozrůznění a sociolinguvistickou situaci, odlišné rozpětí jazykových útvarů i rozdíly v stabilizaci a funkčním uplatnění jednotlivých jazykových vrstev a útvarů.

Jaké jsou po této stránce rozdíly mezi češtinou a angličtinou?

V rámci soudobé *češtiny* se podle **Utěšeného** rozlišuje řada základních útvarů a meziútvárů vertikálně stratifikační dimenze: hovorová vrstva spisovná, celonárodní běžná nespisovná mluva, obecná čeština a méně vyhraněná obecná moravština s větším podílem příznakové nespisovné příměsi, interdialekty, oblastní dialekty, polonářečí a nářečí. Každá z uvedených forem je určitým způsobem charakteristická pro jistou funkci a rovinu jazykové komunikace. Přitom jsou však všechny tzv. „podjazyky“ od sebe víceméně striktně odděleny jen v rovině jazykové struktury, kdežto v konkrétních textech nelze vést mezi nimi nijak ostrou hranici. Běžná nespisovná mluva se svým relativně konsolidovaným jádrem, které dnes užívá už víceméně aktivně většina příslušníků českého národa na celém jazykovém území, stojí velmi blízko spisovnému útvaru. Hovorový jazyk je prakticky neoddělitelný od centrálních vrstev nespisovného substandardního úzu. A jestliže není zřetelně oddělen hovorový úzus a běžná nespisovná mluva, jsou ostatní horizontálně i vertikálně rozčleněné vrstvy a útvary ještě více vzájemně prostupné. Rozdíly se realizují vlastně spíše v různé frekvenci příznakových prvků. A to ještě nesmíme ztrácet ze zřetele, že autor si může vytvořit vlastní soubor výrazových prostředků, který hranice jazykových útvarů záměrně překračuje nebo nerespektuje.

O jazykové situaci v rámci *angličtiny* existovaly spíše jen okrajové informace. Angličtina má také jako většina kulturních jazyků podobu spisovnou a nespisovnou, ale platí pro ni víc než pro jiné jazyky, že členy jednotlivých společenských tříd charakterizuje specifický jazykový habitus především ve výslovnosti (pak mluvíme o akcentu), který prozrazuje příslušnost mluvčího k určité společenské vrstvě. Tyto rozdíly souvisejí s tradičním výrazným dělením anglické společnosti na třídy. *Shorter Oxford Dictionary* uvádí tabulku jazykových vrstev, podle níž do oblasti spisovného jazyka patří hovorová řeč, která je v základě běžnou mluvenou formou celonárodního jazyka, srozumitelnou všem vrstvám národního společenství. Má podobu formální, pečlivou, kultivovanou, i neformální, která přechází už za hranice spisovného jazyka, kam patří i slang, žargon, argot a vulgarismy.

Naproti tomu v *Americě* se vyvinula jakási „nepsaná“ psaná norma vzdělanců, vedle níž existuje běžná mluva nevzdělanců, která je poměrně konzervativní, statická, pokulhává za normou, zachovává staré tvary, které vzdělání mluvčích dávno opustili. Vyskytuje se málokdy v původní psané podobě, ale poskytuje materiál pro literární ztvárnění. Jazyková variabilita je proti Anglii poměrně malá, i když tam také samozřejmě existují rozdíly teritoriální a sociální jako v každé jazykové komunitě (nejnápadnější ve výslovnosti, ale i v syntaxi a v lexiku). V Anglii je ostatně také možno pozorovat tendenci ke splývání rozdílů. Variabilita se týká spíše užívání různých registrů v konkrétních komunikativních situacích. **Trudgill** ve své nedávné publikaci (1994) dělí anglické dialekty na *tradiční* a na tzv. „*mainstream*“. Tradičními mluví především starší lidé v zeměpisně okrajových venkovských oblastech, kdežto mladší mluvčí z měst používají spíše dialekty „hlavního proudu“, které nabývají postupně nad tradičními dialekty převahu a nahrazují je. Jsou si také vzájemně mnohem podobnější oproti rozdílům mezi dialekty tradičními. Kontakt mezi mluvčími různých dialektů vede k vzájemnému ovlivňování, a tedy ke stírání rozdílů, takže vývoj směřuje zřejmě až k jakémusi interdialektu. Obecnou tendencí dialektů pak je snaha zbavit se nepravidelností.

Přestože závěr komentářů o jazykové situaci vyznívá vesměs tak, že v současné době dochází, jak se zdá, všeobecně k míšení jednotlivých útvarů národního jazyka a ke stírání rozdílů mezi nimi, existují nicméně stále ještě rozdíly, které je třeba brát v úvahu. V angličtině neexistuje například ještě protějšek obecné češtiny, na druhé straně není nijak zanedbatelný jazyk etnických skupin, který se značnou měrou uplatňuje v americké literatuře a který nemá analogický protějšek v české jazykové situaci. Podíváme se na tento problém detailněji.

ANGLIČTINA AFROAMERIČANŮ

Řeč *Afroameričanů* se dříve považovala za jakousi neumělou a zjednodušenou formu angličtiny, která se řešila vesměs překladatelsky primitivně především používáním infinitivů místo určitých tvarů slovesných. Měla to být patrně snaha o zjednodušení tvarosloví slovesa, nerespektování tvarů vyžadovaných slovesnou flexí. Přestože dnes už je známo na základě průzkumu gramatického systému, že jde o jakýsi svébytný útvar s vlastním systémem, který prošel stadiem kreolizace a dekreolizace s postupným přibližováním normě (a nikoli nějaká deformace standardní angličtiny ani její dialekt či archaičtější stadium,

jak se někdy soudí), česká jazyková situace nedává možnost brát při překladu tuto okolnost v úvahu. Překladatel je vždy omezován jazykovou situací CJ a slohovými normami, ale i ovlivňován územ a tendencemi.

Angličtina Afroameričanů se objevuje v literatuře v různých podobách a rovněž její překladové verze u nás se značně různí. Zkoumání umělecké literatury je sice pro zjištění jazykové situace až druhotné, protože krásná literatura není záznamem stavu současné jazykové praxe, jde v ní vždy o použití posunuté a značnou roli hraje i sám charakter písemného projevu, který je vždy tradičně konzervativnější. Nespisovné výrazy napsané působí mnohem nápadněji než mluvený projev a značný význam má očekávaná obvyklost grafického obrazu slov, nicméně pro zkoumání překladatelských postupů je analýza umělecké literatury nezbytná.

V literární podobě řeč Afroameričanů poprvé písemně zachytil a zpřístupnil širšímu americkému čtenářstvu **Joel Chandler Harris** v knize *Uncle Remus; His Songs and His Sayings* (1880). I když někteří znalci považují Harrisův dialekt za přehnaný, může tato kniha sloužit jako ukázka grafického zachycení hláskových zvláštností dialektu, které se nejvýrazněji projevují v redukci souhlásek i samohlásek (*han', bes', b'leeve*), ve změně kvality zejména typicky anglických souhláskových fonémů (*de, nudder, wid, nuffin'*), v zachycení odlišné kvality samohlásek (*git, ef, fer, sech*), v zjednodušeném zápisu (*creturs*), v monoftongizaci dvojhásek (*holler*) aj. Je ovšem třeba uvážit, že grafická podoba odpovídá tehdejší literární konvenci.

V oblasti gramatických jevů se vyskytuje např. double plural (*folkses, toofies*), demonstrativa (*dish-yer, deze-yer*), demonstrativní použití osobního zájmena (*in dem days*), dvojí i několikanásobný zápor, použití adverbia v adjektivní funkci, dvojí superlativ (*bestest*), vyjadřování posesivnosti juxtaponovaným osobním zájmenem (*me foot*), redundance zbavené vyjadřování plurality (*ten mile, fifteen gallon*).

V české jazykové situaci však neexistuje protějšek, kterým by bylo možno tento dialekt adekvátně překládat. Ve svém překladu Harrisových rozprávek vyřešil profesor **Poldauf** tento obtížný úkol tím, že nepoužil, jak v doslovu vysvětluje, některého našeho určitého dialektu, ale vzal všechno, co se mu zdálo být společné různým krajům. Tím nepřesadil text do našeho specifického, konkrétního prostředí, ale zachoval přitom atmosféru jazyka lidových vypravěčů. Je použito tvarů i výrazů obecné češtiny, hovorové češtiny, různých regionálních nářečí vyrovnané ve všech rovinách; fonologické, morfologické, syntaktické i lexikální

(*No a dyž se taklenc vyštafecíroval, ... vzal to dólu s rozběhem a letěl jako vichr – řich – řach – bum!*).

Stylizovaná podoba mluvy Afroameričanů je použita i v románové tvorbě. V knize *Adventures of Huckleberry Finn* (1884) se **Mark Twain** projevil jako mistr lidové řeči, věnuje velkou péči jazykové charakteristice postav. Přetlumočení takového díla, které využívá celé řady autentických dialektů, klade ovšem na překladatele neobyčejné nároky. V jinak výborném překladu **Františka Gela** došlo však z dnešního hlediska k stylistickému posunutí. Černý Jim, který hovoří v originále velmi výrazným dialektem, se v překladu vyjadřuje téměř spisovně:

You go en git in de river ag'in, whah you b'longs, en doan' do nuffn to Ole Jim, 'at 'uz alwuz yo' fren': A jděte si zas pěkně do řeky, kam patříte, a nic nedělejte starému Jimovi, který byl dycinky vaším přítelem.

I laid dah under de shavin's. : Ležel jsem pod těmi hoblovačkami.

Je to jistě dáno dobou, Gelův překlad vyšel roku 1953, ukázky ale dobře ilustrují, jak při kompenzaci fonologických a morfológických rysů dialektu nelze zůstat jen v rovině lexikální a gramatickou formu ponechat v podstatě spisovnou, až knižní (jako ve větách: *Také bych to už dále nebyl vydržel. Nikdy bych se nebyl mohl stát svobodným člověkem.*)

Zcela jiná forma jazykového ztvárnění černošské angličtiny se objevila o čtvrtstoletí později, když **Gertrude Steinová** vydala trojici povídek *Three Lives* (1909), charakterové studie tři prostých žen. Prostřední z nich, Melankta, je příběh mulatky, v němž autorka využívá jazyka jako prostředku charakterizace, především výrazně v oblasti hovorové a nespisovné větné stavby. V překladu **Hany Skoumalové** z roku 1961 je tento rys poněkud setřen, text je posazen opět, i když zdaleka ne do té míry, o stupeň blíže spisovnému jazyku:

You certainly is the best man Jeff Campbell, I ever can know, to me. I never been anyways thinking it can be ever different to me. : Jsi opravdu nejlepší člověk, jakého znám, Jeffe Campbelle. Nikdy jsem si nemyslela, že tomu může být jinak.

Steinová zapůsobila silně svou jazykovou charakteristikou na **Richarda Wrighta**. V povídce „Long Black Song“ (1931), kde autor hojně využívá dialogu a vnitřního monologu, se výrazně uplatňuje dialekt ve všech rovinách. Problém adekvátního přeložení byl znesnadněn konfrontací černé venkovanky a bílého studenta hovořícího běžnou

mluvou. Kdyby v překladu oba používali prostě obecné češtiny, nerozlišil by se dostatečně jazykově rozdíl sociálního původu, prostředí a vzdělání. Proto byla v české verzi mluva černošské venkovanky charakterizovaná omezenou slovní zásobou a jednoduchou syntaxí s větným stereotypem (*My se obejdem. – My prostě stanem a je to. – My stáváme se slunkem. – Nám hodiny nejsou na nic.*) Naproti tomu student používá složitější větné stavby a stylisticky příznakových výrazů (*No teda, to jsem v životě neslyšel. Jakživ nepochopím, jak by někdo moh' žít bez hodin. – Prima kombinace, že jo? Jestli tady z toho vyrazím dost prachů, ...*).

Je třeba si uvědomit, že angličtina Afroameričanů není nijak jednotný, homogenní jazyk, má rozmanité rejstříky, stylové vrstvy jako každá jiná řeč, projevují se faktory sociální, míra vzdělání, prostředí a společenské postavení, významný je i věkový faktor.

Tak značně odlišného charakteru je například v **Baldwinově** prvotně *Go Tell It on the Mountain* (1953). Doslov upozorňuje, že autorův jazyk, obraznost, styl i rytmus silně ovlivnilo jeho důvěrné poznání bible a výrazových prostředků kázání.

Fonologické zvláštnosti Afroameričanů jsou zde na rozdíl od všech předchozích zkoumaných textů zcela zanedbatelné. Projevují se především v morfosyntaxi, zejména v oblasti slovesa. Pozoruhodná je kumulace záporových výrazů (*I didn't never hardly go to church at all; you don't never want to see me no more; not a miserable black sinner like me; it ain't nothing to surpirse me none*), v českém překladu se intenzita záporu ztrácí (*nechodila jsem do kostela skoro vůbec; už mě asi nechceš vidět; takovýho mizernýho, černýho hříšníka jako jsem já; není to nic, co by mě překvapilo*). Ve slovní zásobě se objevují dialektismy (*nary, sassy, to fix to*), slang (*to raise cain, to bust someone in the eye, bastard*), neformální výrazy (*he's bound to have changed some, you know right doggone well*), expresivní urážlivé (*niggers*), emocionální (*old lady*), vulgarismy (*shit, motherf-x, son-of-a-bitch, ass*), obrazná spojení (*cross as two sticks, put ball and chain on someone*), ale hlavní váha dialektu spočívá na gramatickém systému. Český překlad používá sice tvarů obecné a hovorové češtiny, ale v mnohem menší míře, než se zdá vyžadovat originál.

V novele **Jacka Kerouaca** „Pic“ je podobně jako u autorů minulých generací využito charakteristických rysů dialektu ve všech rovinách v plné míře. Hrdinou je desetiletý černošský chlapec, kterého autor nechává vyprávět jeho příběh severokarolinským černošským dialektem. Pro analýzu je rovněž důležitý fakt, že příběh je zasazen do roku 1946,

tedy do doby, kdy černošské emancipační hnutí bylo ještě v zárodku.

Fonologická a morfologická příznakovost je v českém textu víc než dvojnásobná oproti originálu (*chiles, spankin, they was* proti *velikánskej, starej, přecpanej, černej, bejvaj, negerský haranti, nemocnej, faj-novej, dobrý lidi, ve svým bouráku*), situace je tedy po této stránce opačná než v překladu Baldwina. V lexikální rovině jsou výrazy slangové, neformální, dialektismy a intenzifikátory kompenzovány výrazy z obecné češtiny, hovorovými, slangovými, expresivními, případně v kombinaci expresivity s hovorovostí a obecnou češtinou:

a big busted house : velikánskej starej přecpanej dům

black as nigger chiles go : černej, jak bejvaj negerský haranti

grandpa was mighty sick : děda je strašně nemocnej

it was a mighty fine frog : ta žába je fakt pěkná

... was a mighty fine man : je teda fajnovej člověk

make a spankin good fizzle : pěkně šumět

in his big old auto : ve svém bouráku

sass-meat : maso

grits : kukuřičná kaše

Jistá ztráta koloritu v posledních případech dialektismů se vyrovnává vyšší expresivitou, takže vcelku jsou oba texty po této stránce v rovnováze.

Jestliže se tedy pokusíme o zachycení nápadných rysů charakterizujících díla jak bílých autorů, kteří se pokusili dokreslit typy svých románových postav Afroameričanů i jazykem, tak autorů černých, kteří mluvu černého lidu prezentovali rovněž ve víceméně stylizované podobě analogicky jako autoři bílí, a konečně i těch současných, kteří programově ožívují tzv. „*Black Talk*“, i když ne v té nejkrajnější podobě, vyčlení se nám několik typů: zpočátku zdůrazňovaná fonetická stránka a její písemné zachycení, postupné odbourávání množství hláskových a morfologických zvláštností, podržování nejtypičtějších rysů a rozvíjení a propracování rysů spíše syntaktických a konečně uplatňování speciálního slovníku. V současnosti převažuje jako protějšek angličtiny Afroameričanů obecná čeština promíšená více nebo méně prvky ze spisovné vrstvy hovorové i z běžné mluvy nespisovné, u folkloru obecně venkovským nářečím bez specificky regionálních prvků, u městské mluvy slangem laděným podle prostředí. Ke slangu opět několik poznámek.

SLANG

Konfrontace *slangových* slov, která mají v různých jazycích různé systémové relace (někde se cítí jako příznakovější) je velmi obtížná. Ve slangu zejména mladých je typickým znakem snaha po bizarnosti, po zvličeném expresivním gestu. Slang chce šokovat, provokovat, je to jistý projev vzpoury či neposlušnosti. Projevuje se to například přexponováním některých výrazových kategorií, nadsázkou, metaforickými frazeologismy, hovorovými metaforami, nadsazenou expresivitou, ironizováním, komičností, ale i lidovým vyjadřováním a zejména hravostí s jazykem (*Miko*).

Obdobně charakterizuje *Nosek anglický slang*. Za jeho charakteristické znaky považuje neoprávněnost, nadsazenost, nepravidelnost, módnost, burlesknost, vědomý protest proti konvenci, odchylky od autority, hravost a žertovnost. Nelze ho ztotožňovat ani s mluvou nejnižších vrstev obyvatelstva, ani s mluvou velkých měst.

O anglickém standardním a substandardním slangu existuje řada studií, slovníky uvádějí různé definice, podle nichž se termínem „*slang*“ označuje jednak speciální slovník, jednak vysoce hovorový jazyk, příp. žargon jisté společenské vrstvy, skupiny nebo období. Ve slovnících se tímto slovem označuje stylistické zařazení slova nebo fráze, které nepatří do spisovného jazyka. Hranice mezi slangem a hovorovou angličtinou, která již patří ke spisovné normě, jsou však velmi pohyblivé a neurčité. Slang je vlastně trest hovorového jazyka, vymyká se sice poutům standardní angličtiny, ale hodnotí se dnes jako živý, barvitější, slovníkově bohatší, pružnější atd. V americkém slovníku *Random House Dictionary* se považuje za charakteristický rys slangu novost a nestálost a ani se nutně nespojuje s tím, co se označuje termínem „*informal*“. Vzniká přirozenou potřebou tvoření nových slov, která promluvu citově podbarvují a vyjadřují subjektivní hodnocení skutečnosti. Není to však nějaký tajný kód, anglický mluvčí mu snadno rozumí, jenže ho nepovažuje za něco zcela regulérního. Je tedy zkrácením stylu, nahrazuje-li překladatel anglický slang slovy zhrubělými až vulgarismy. Kromě toho je tady i problém časový. Každá generace má svou módu a aktuální výrazy mohou být problematické, nemusíme je najít ve slovníku.

PŘEVÁDĚNÍ SUBSTANDARDISMŮ V PŘEKLADU

U *dialektismů* především je úplná reprodukce pragmatické informace nemožná, protože slova dialektu CJ se dostávají do rozporu s místem

děje a protože jsou příliš vázána na určitou skupinu lidí v rámci mluvčích příslušného jazyka. Dialekty mohou mít mimo to různé postavení vůči spisovnému jazyku. Jejich slovní zásoba může i nemusí sloužit jako zásobárna pro spisovný jazyk. Postavení dialektů je v různých jazykových společnostech různé, někde mohou být znakem nižší vzdělanosti, jinde mohou být pěstovány jako kulturní hodnota svého druhu a mohou je používat i vzdělaní mluvčí. Substituce dialektem CJ by v takových případech nepřinesla rovnost pragmatické informace, mohla by dokonce vyvolat nežádoucí konotace (skotský dialekt pro ruské venkovany). Stejně nemožné je používání slov a vazeb, které jsou vázány jednoznačně na kulturu a prostředí mluvčího VJ. Např. při překládání *Pygmaliona* do arabštiny je třeba vytvořit analogické sociálně-jazykové stigma, nelze-li jinak, třeba i v jiném jazykovém plánu.

Idiolektu je rovněž třeba věnovat pozornost, jde vesměs o vědomý záměr autora.

Výrazy nářečové, slangové, hantýrka atd. se někdy nazývají obecně *substandardismy*. Při jejich převádění lze obecně zachovávat jistá pravidla. Důležité je poznat příznakovou jazykovou vrstvu, odhadnout, jak dalece je relevantní, a když je, nalézt prostředek, jak naznačit, že je jí užito. Záleží i na adresátovi. Budeme-li hledat v češtině dialekt, který by měl podobný status a kulturní asociace jako použitý dialekt anglický, jde už o kulturní transplantaci a taková substituce je riskantní. Nejlépe zůstat jen u náznaku rysů dialektu, ale ne specifického, případně do uvozovací věty připojit informaci jako „*odsekla londýnským nářečím*“ a přímou řeč pak stylizovat neutrálně hovorově. V zásadě platí dva principy.

První princip spočívá v částečné reprodukci pragmatické informace při úplné reprodukci informace sémantické. To znamená dosadit na místo slangových a nářečových slov VJ hovorová slova CJ se stejnou sémantickou informací. Snížení pragmatické informace u hovorových slov by ovšem vedlo k neutrálním slovům a ekvivalenty slangových nebo nářečových slov by nebyla slova hovorová, ale jen neutrální se stejnou sémantikou, takže pragmatická informace by nebyla převedena ani částečně.

Druhý princip spočívá v odtržení sémantické a pragmatické informace. Zakládá se na tom, že pragmatická informace je nejen fakultativní, pokud jde o její výskyt, tedy má-li se jí či nemá použít, ale není pevně vázána ani na místo. Přemístění pragmatické informace je možné vždy, když má sloužit k naznačení kulturní úrovně postavy, její nálady, případně prostředí pomocí některých slov. Mluva postav románu

není fotograficky přesná reprodukce řeči určité skupiny lidí, dialektismy, slangová a hovorová slova jsou v tomto případě jen náznaky jejich skutečné řeči, takže místo pragmatické informace je zcela náhodné. To opravňuje její přemístění. Ostatně jazyky se stejně v pragmatické informaci sémanticky stejných slov neshodují. Dvě věty se stejnou sémantickou výpovědí, kde pragmatická informace nezaujímá stejné místo, mohou být zcela rovnocenné co do účinnosti komunikativní i literární.

Jäger doporučuje kompenzaci, použije-li se v překladu pragmaticky neutrálního ekvivalentu pragmaticky příznakové lexikální jednotky VJ. Tuto změnu je třeba kompenzovat kombinací s dalším pragmaticky příznakovým protějškem neutrální lexikální jednotky VJ (např. *er hat sein ganzes Geld verplempert* : *rozházel všechny prachy*, tj. pragmaticky neutrální „*Geld*“ je přeloženo pragmaticky příznakovým „*prachy*“, aby se kompenzovala ztráta příznaku v použití neutrálního „*rozházel*“ oproti příznakovému „*verplempert*“).

Problém je v tom, kde jsou hranice, do kterých se musí vejít pragmatická informace odloučená od informace sémantické, čili do jaké vzdálenosti je nutno *kompenzovat* pragmatickou informaci, která nebyla v CJ začleněna do téhož místa jako ve VJ. Jde-li o literární, umělecký text, rozhodující jsou hlediska literárně-umělecká. Je třeba brát v úvahu rozdíl mezi řečí autorskou, řečí postav a vnitřním monologem. Pragmatická informace musí být převedena v rámci těchto variant, v druhých dvou případech navíc v rámci příslušné postavy.

Obměny mohou být formální v tom smyslu, že pragmatická informace vázaná původně na lexikální rovinu může být nahrazena v překladu pragmatickou informací vázanou na gramatiku nebo na plán hláskový. Přitom vyvstává zase problém, jak daleko je možno jít v rámci sémantických obměn, které jsou s tím spojeny, protože možnosti převedení pragmatické informace implikují obměny větné struktury i přidání, případně vynechání určitého lexikálního materiálu, a to souvisí se změnami v sémantické rovině. Takové změny navíc postihují ekvivalentnost estetické informace. Přesun z roviny lexikální na gramatickou a hláskovou by měl být vyvážen přesunem v opačném smyslu, aby nedošlo k porušení literárně-estetického účinku.

CIZÍ JAZYK V TEXTU

Rozhodující je ve všech případech funkční kritérium. Týká se to i *cizího jazyka*, použitého v literatuře jen náznakově pro vytvoření atmosféry, v osloveních, pozdravech, společenských frázích atd. Za těchto okolností

zůstává cizí jazyk i v překladu v původní podobě, např. *Salud, Camarada, Hola, guapa, Inglés, Qué va* má stejnou podobu ve výchozím i cílovém textu Hemingwayova románu *Komu zvoní hrana*.

Totéž platí pro výrazy, jejichž obsah je snadno domyslitelný z kontextu. Viz ukázky z téhož románu jen v překladové verzi:

„... *existe jenom teď, pak tedy musím velebit ono teď a jsem proto náramně šťasten. Teď, now, ahora, maintenant, heute...* *Esta noche, dnes večer, to-night, ce soir, heute abend. Život a žena, life a wife, vie a mari. Ne, to nevychází...* *Například now a Frau, ale ani z toho nic neplyne. Dejme tomu mrtvý, dead, mort, muerto, tot. Nejmrtvolněji z toho zní tot. Válka, war, guerra, guerre, a Krieg. Válku nejlépe vystihuje Krieg, či snad ne?*“

Kde sémantická hodnota sdělení v cizím jazyce nevyplývá ze situace ani z kontextu, uvádí se paralelně domácí verze (v originále i v překladu).

„*Me voy,*“ *the gypsy said.* „*I go.*“ – „*Me voy,*“ řekl cikán. „*Už jdu.*“

„*No es nada,*“ *she said.* „*A bridge is nothing.*“ – „*No es nada,*“ řekla. „*Most, to k ničemu není.*“

Jestliže autor znalost dalších cizích jazyků užitých v textu prostě předpokládá, uvádí se pro každý případ překlad do cílového jazyka ve vysvětlivkách. I užití angličtiny zkomolené pod vlivem francouzštiny je objasněno ve vysvětlivkách, např.: „*Tiens, tiens, ale to jest dobře smutné, to ma víra, ano.*“ Vysvětlivka: ...školácky otrocký překlad z francouzštiny.

Uvedená ukázka je z Joyceova *Odysea*. Složitou překladatelskou problematiku tohoto díla neilustruje ovšem zdaleka v plné šíři. Joyceův styl skýtá nepřehlednou hojnost překladatelských problémů, jak uvádí překladatel v doslovu: „...*text se hemží stylistickými ozdobami, jako jsou onomatopoeje, aliterace, vnitřní rýmy a jiné hudební a rytmické prostředky, nemluví o calembourech, přerěknutích, parodiích, zkomoleninách, patvarech.*“

Překladatel je často nucen řešit problémy spojené s odklonem od spisovné normy jazyka. Kromě užití substandardismů jde o tzv. **netradiční použití jazyka**, které spočívá mj. v deformaci, v záměrném funkčním užití jazyka chybného, primitivního, deformovaného z různých důvodů a s různým cílem, ať už jde o zvýraznění situace, plastické

oživení postav, zpestření stylu, dokumentární svědectví či jiné efekty. Přitom může jít o kombinaci s použitím cizího jazyka. Tak např. zatímco jsme u Joyce uvedli ukázkou deformovaného jazyka vlivem cizí struktury, v Salingerově románu *The Catcher in the Rye* je pasáž, v níž francouzské zpěvačky uvádějí svá vystoupení anglicky s výrazným francouzským akcentem. Deformace se zaměřují na zvukovou stránku:

„*And now we like to geeve you our impression of Vouly Vou Fransay. Eet ees the story of a leetle Fransh girl, who comes to a beeg ceety... and fall een love wees a leetle boy from Brookleen. We hope you like eet.*“

I český překlad se zaměřuje hlavně na hláskové deformace:

„*A nyní bykom vám ktěli prdžedvesty „vulé vu francé“. Je to istorie maličke francouzske dyvenky, co pržide do velkého mjesta a zamiluje se do maleho klapce z Brooklynu. Doufáme, že ona vám bude líbity.*“

Zejména jevištní mluva využívá plně všech rovin jazykového systému při snaze o vystižení mluvy cizinců, která přináší na scénu komický prvek. V Shakespearových *Veselých paničkách windsorských* vystupuje s tímto posláním anglikánský pastor pocházející z Walesu, jehož mateřštinou je keltština a který angličtinu láme „na cucky“, druhým „komolitelem“ angličtiny je francouzský lékař. Obě postavičky představují překladatelský problém, který každá éra řešila po svém.

Ze starších překladatelů Jakub Malý nechal hovořit pastora slovensky a J. V. Sládek dokonce hanácky. V prvním případě šlo o zvolení jazyka příbuzného a už vůbec ne komického, v druhém o nářečí, které sice může připadat někomu komické, ale je to nářečí národního jazyka, kdežto autorovým záměrem bylo použít ke komickému efektu zkomolenou, deformovanou angličtinu, navíc deformovanou cizincem, který hovoří jazykem zcela odlišným, nepřibuzným. Saudek v doslovu ke svému překladu uvádí, že neviděl jiné řešení než zvolit „*pitvornou, uši trhající „čestinu“ malostranského Němčíka, kterému ani na mysl nepřicházelo, co s naší mateřštinou tropí a který nám připadal přibližně stejně směšný jako Shakespearovu obecnstvu Welsan.*“ Malá ukázka:

VELEBA: „*Když vy žíkate, že rytýřš Jan Falstaff si na fás tófolil kšívda, já zase žíkám, že já jsem od církev a že mi to bude mót tešit udelat fás zase tópry a usmiršit fás opa s tým rytýřš.*“

Francouzův projev nebyl pro překladatele tak problematický. Česká slova zasadil do francouzských větných vzorců, promíslil je s francouz-

skými slovy a frázemi, citoslovci, společenskými klišé i celými větami a ponechal nejnápadnější rysy francouzské výslovnosti. Ostatně uvedeme si opět ukázkou ze Saudkova překladu:

CAJUS: „Ty ne Jean, ty ,loupý ,Onza! ,Onem, vem kord a marš v patak za já a la cour, na dvůr! ... Ah, mon Dieu! Mám spjek. Nezderžuj! Pro buk, qu' ai j'oublie? Flaštyčka dans mon kumbalek. Quel malheur, nekat' o tam!“ Přesnost a věrnost denotačního významu se podřizuje potřebám pragmatického hlediska.

Podobně komicky vyznívá slovní humor v humoristické knize Leonarda Q. Rosse *Pan Kaplan má třídu rád* (*The Education of Hyman Kaplan*), jejíž hrdina, evropský židovský přistěhovalec do Ameriky pan Kaplan, zoufale láme angličtinu v newyorském večerním kurzu angličtiny pro dospělé. Pavel Eisner v předmluvě ke své české verzi upozorňuje, že celá povaha díla si vynutila co nejextenzivnější výklad slova „translatura“ – pře-ložit, pře-místit, pře-nést jinam. Často byl nucen jen parafrázovat, natolik text závisí na metajazykovém aspektu, vnitrojazykové problematice, vztahu mezi gramatickými kategoriemi, které systém českého jazyka nemá nebo jich nemůže analogicky využít. Zato zařadil navíc obdobně budovanou kapitolku „vidovou“, v níž pan Kaplan marně zápasí se složitostí této slovanské gramatické kategorie. V knize není ani uvedeno „Přeložil Pavel Eisner“, ale „Zpracoval Pavel Eisner“. To, co Ross objevil v angličtině, Pavel Eisner vynalézal a objevoval v češtině, praví redakční poznámka. Pro ilustraci opět ukáзка.

„Novíny sou, co já bych žek, nejbáječnější fjec, co máme zavedenou v civilizaci. Dámyapánove, já dám otázek: Co je novíny? Ha! Zázraka od technik! A fíchova liduch! ... Až se člověk valí smíchy, dyž to čte! ... A v neděli ty pšikrmy – né! – ty pšilohy!“

Jestě vynalézavější a vtipnější je novější verze, kterou se s panem Kaplanem vypořádal Antonín Přidal. Ukáзка:

„Nejučiči a nejfantastyš spisovatelé pro něj byli Ček Londým s jeho Bílým Česákem, Valda Vítman, co psal verši Z tepla trávy, a dvůrce dvouh kouselných knížek pro velký a malý hoši – Dobrý družstvo Toma Šlajera a Dobrý družstvo Chňaplkerýho Fina.“

„Tak teda, masový proščetky sou podle mýho souda úblnej zázrak civilizaciho pokroku. Vemte čeba načiklad takový denitisky. ... Tisk je hromadný proščetek, poněvač sou v něm hromády čtení a koukáního, je tam poučování a zábafa. Skratkadobže tisk je

šhecko! Je tragédieje! Je žvanda! Je velká vymoučenost moderní doby. ... On dává milijónám opěratelů do hlavy poslední zprávy o celým zeměkoulu, aby každěj věděl, kam to s ním de, a proto sou tam tlustý tituly a důvodníky a komentáši a kreslený tipy do politiky a manželství a čížovky a šelijaký lušřovky pro chytrý mosky ... Taky se do tisku píšou horoskoky pro každého, kdo je naroděnej do nějakého zvěrodruhu, čeba do draka nebo do plížeňců nebo do kozího roha, tak aby věděl, esli mu jaksežiká nehoží koupel – a s horoskokama se píšou metrologický čepovědi, esli ráno vyšlo slunko a jak dou brzy vysokého tlaku a kerý sou k nám na cestě kalamiky, to šhecko šecánko najde čovek natisknutý v různých novinách a časopisách a révách. ...“ (str. 292–294).

Kdysi stačilo, když se v deformované řeči zaměňovaly rody a koncovky, občas se vložil do textu nějaký germanismus. Této praxi, říká **Boor**, je dnes třeba holdovat jen velmi zdrženlivě. Mnohem modernější a umnější je například vynalézání nových skrytých, zejména sémantických asociací. Deformace jen v oblasti morfologické, případně fonetické a syntaktické, mají jen povrchní, formální charakter, lépe je využívat sféry sémantické, kde se pracuje s představami, obrazy, pojmy a ideami, tedy s vnitřní náplní jazyka, a ne s jeho vnější formálně-zvukovou podobou. Doporučuje se využívat znalosti zákonitostí a procesů jazykového vývoje, cest, které vedou k ustavení a na druhé straně k porušování spisovné normy, a uplatňovat je při deformování jazyka vědomě správně nebo vědomě nesprávně, do jisté míry až absurdně nad míru, v duchu jazyka i proti jeho duchu a podobně, jak to praktikoval ve svých překladech například Pavel Eisner a především právě jmenovaný Antonín Přidal. Složitě řešení si bezpochyby vyžádal také převod jazyka Haškova Švejka (o tom podrobněji **Trost**).

DEFORMACE SPISOVNÉ ŘEČI

Překladatelsky je třeba se vypořádat nejen s cizími jazyky, tak či onak deformujícími jazyk textu, ale i s jinými zásahy do jazykového systému. Tak ve Wellsových *Prvních lidech na Měsíci* (*The First Men in the Moon*) se objevuje Selenit, fiktivní obyvatel Měsíce, který se naučil pozemskou řeč jako souhrn pojmenovacích jednotek, takže mluví jako slovník. V překladu:

„Nenávidět všichni, kdo nekreslit jako on. Zlobit se. Nenávidět všichni, kdo kreslit jako on lépe. Nenávidět většina lidí. Nenávidět

všichni, kdo nemyslet celý svět na kreslení. ... Všichni věc znamenat pro něj nic – jenom kreslit. ... Říci historie všichni věc. ... “

Jiným typem deformace je zachycení poruchy řeči, koktání. Ukázka z románu Kena Keseyho *Vyhoďte ho z kola ven* (*One Flew Over the Cuckoo's Nest*) v originále i v překladu:

„... fuh-fuh-flunked out of college be-be-because I quit ROTC. I c-c-couldn't take it. Wh-wh-wh-whenever the officer in charge of class would call roll, call 'Bibbit', I couldn't answer. You were s-s-s-supposed to say heh-heh-heh...“ ... „Here sir“, and I never c-c-could get it out.

V překladu je opakování náslovných hlásek nebo slabik přeneseno na jiná místa v textu, kde se v češtině může uplatnit analogický jev.

„... vy-vy-vyrazili mě z fakulty, po-po-poněvadž jsem nechodil do k-k-kurzu záložních důstojníků. Ne-ne-nemoh jsem to tam vydržet. Vždycky když ten oficír, co velel našemu járu, z-z-zjišťoval přítomnost a zvolal: 'Bibbit', nemoh jsem o-o-odpovědět. M-m-měli jsme říct z-z-zd-zd...“ ... Měli jsme říct „zde“, a já to nikdy ze s-s-sebe nedostal.

Deformace způsobená jen zárodečným vzděláním pisatele, mluvícího navíc dialektem, se uplatňuje v Dickensově románu *Nadějně vyhládky* (*Great Expectations*). Ukázka Pipova dopisu v původním znění:

MI DEER JO i OPE U R KRWRITE WELLi OPE i SHAL SON
B HABELL 4 2 TEEDGE U JO AN THEN WE SHORL B SO
GLODD AN WEN I M PRENTDG 1 U JO WOT LARX AB
BLEEVE ME INF XN PIP.

Emanuel a Emanuela Tilschovi se pokusili dopis převést analogicky, včetně využití číslic a verzálek, některé grafické deformace však vyznívají v české verzi dost nepravděpodobně, nelogicky, např. použití redukce samohlásek. Tady zůstali pragmatickému aspektu překladu poněkud dlužni. Kopírování anglických deformací působí v českém textu samoúčelně. „MiLi JO doFaM Žse MaŠ docLa doBrE doFaM Ž brZi bUd UMocT UčiT tb JO to BudmE iaKo bRa3 Co a aŠ bUdU tVui uČeňik to bUd tPRF IEGraC viř sRDčně T zDRa viJO tvUi vJRni PiP.“

V dialektu z Vonnegutovy *Kolíbky* (*Cat's Cradle*) je věta „So if I am going to be a Christian under those conditions, I have to make up a lot of new stuff“ modifikována takto:

„Zo,“ he said in dialect, „yeff jy bam gong be Kret-yeen hooner yoze kon-steez-yen, jy hap my yup oon lot nee stopf.“

Překladatel si pro českou verzi vytvořil systém vycházející patrně ze zásad dětských „tajných“ kódů:

„Mahlali tehý“, řekl dialektem, „byht kresthenhim zaha thakovh-lihich pohomhyneka, muhu sisi hustavitchněh vyháchle tosthu nó-vhyh phíghlej.“

Český překlad je stejně málo srozumitelný jako anglický původní text, funkčně si odpovídají.

Z uvedených ukázek vesměs dobrých, funkčně ekvivalentních překladů je patrné, jak je možno a jak je důležité zachovávat v překladatelském procesu i pragmatický invariant uvedeného typu.

VNITROJAZYKOVÝ PRAGMATICKÝ ASPEKT

Do vnitrojazykového pragmatického aspektu se zařazuje přináležitost konkrétních jazykových prostředků k určitému **funkčnímu stylu**, k určité stylistické rovině, rejstříku atd., což se vyjadřuje stylistickým zabarvením nebo určitou relevantní frekvencí daného prostředku (emocionálního, expresivního, estetického, hodnotícího), využitím příslušného jazykového útvaru či vrstvy a právě ilustrovaným nekonvenčním použitím řečových prostředků. Přináležitosti textu k funkčním stylům a problémům, které z toho vyplývají pro překladatele, je věnována samostatná část.

EKVIVALENTY NULOVÉ

Jestliže ekvivalent v CJ neexistuje, je třeba řešit případy tzv. nulové ekvivalence či bezekvivalentní lexiky. Jelikož neexistující protějšek je však v překladu většinou nahrazován převzetím cizího slova nebo jeho počestěním, analogickým slovtvorným postupem, zobecněním, perifrasticky nebo tzv. funkční analogií, vytváří se vlastně opět částečný ekvivalent. Způsoby jeho tvorby jsme uvedli v předchozích kapitolách, zde ukážeme jen případy přímého převzetí, formálních obměn, případně vypuštění z textu.

K **převzetí** dochází především u jmen a zeměpisných názvů: *Harry: Harry, Martini: Martini, Ohio: Ohio, New York City: New York City, Murphy: Murphy*, ale i u termínů nových oborů jako *hardware, software, interface*.

Počestění, adaptace: *Aunt Gastonia : teta Gastónie, Doctor Fritz : Doktor Fricek, Cadillac : cadillac, Carolina : Karolína, into the West House : do West Housu, Buscephalus : Bucefalus.*

Kalk (alespoň částečný): *North Carolina : Severní Karolína.*

Převzetí: *Pumpernickel, Privatdozent, software.*

Vynechání: *jar of her walking : její krok.*

Případy zobecnění, perifrastického vysvětlení a substituce analogií byly uvedeny v kapitole o rozdílech zkušenostně-pragmatických a zde nebudou už znovu opakovány. Škála různých podob kulturní transpozice bude uvedena v části věnované moderním lingvistickým přístupům k překladu.

VÍCE EKVIVALENTŮ

Více ekvivalentů k *lj VJ* existuje velmi často, zejména v konfrontaci s angličtinou, kde je velká polysémie, značně difúzní pojmenovací systém a velká závislost na kontextu. K volbě cílové *lj* dochází jednak na základě širšího, situačního kontextu, jednak na základě bezprostředního jazykového kontextu, obvyklé spojitelnosti či kombinovatelnosti *lj* v *VJ*, ale v nemenší míře i na subjektivní volbě překladatelově, která je však opět řízena v prvé řadě přihlédnutím k individuálnímu stylu autorovu, pojetím překládaného díla a konečně i vkusem.

Příklady jednotlivých typů volby z většího množství možných E-ů budeme ilustrovat konkrétními případy.

- a) Širší situační kontext pomáhá při volbě v oblasti denotačního významu. Např. školní prostředí určuje patřičné protějšky k víceznačným *lj subject, carry, term* ve výpovědi *How many subjects did you carry this term? : Kolik předmětů jsi měl zapsaných v to-mhle období?* Neznamena to však, že nebylo možno užít synonymních výrazů i při sémantické určitosti, např. obecně pouze slovesa *mít* a specifictějšího označení období jako *semestr* nebo *pololetí*. To je už věc subjektivního užšího výběru. – V nemocničním prostředí má z překladových možností *lj nurse* největší prediktabilitu *sestra, ward* je nejpravděpodobněji *oddělení, throat* referováno ze strany pacientů *krk*. – V automobilistickém kontextu *complete turn* je *ostrá zatáčka, elongated body* automobilu je *protáhlá karosérie* (nikoliv *prodloužená* a nikoliv *trup*, jak bylo užito v překladech). – V dostihovém prostředí je slovní spojení *trotting and pacing meet* převedeno na *klusácké a cvalové dostihy, races* na

závodistiš apod. Situační, zkušenostní kontext bývá kombinován se spojitelností i se subjektivní volbou, všechny tyto faktory spolupůsobí. Stejný denotát může mít v češtině různý protějšek v důsledku obvyklosti specifictějšího pojmenování: *handle* ve spojení s kabelou se překládá jako *ucho*, ve spojení se smetákem *násada* (i když v češtině existuje obecné *držadlo*).

- b) Jazykový kontext, spojitelnost výrazů hraje značnou roli při volbě E-ů, jak uvedeme na příkladech:

spread his arms : rozpřáh ruce, hold by his arms : chytil se za ramena, took... under his arm : strčil... pod paží, get under each arm : popadnout v podpaždí

Odlíšné kolokační zvyklosti se kombinují s jistou mírou subjektivní volby. Podobně *tip* ve spojení s letovací pájkou je *špička*, ve spojení s palcem *koneček*. Určitá slova v určitých spojeních mají specializované ekvivalenty.

Kombinace spojitelnosti a subjektivní volby se projevuje v následujícím příkladu: *all the time : celou tu dobu* (bylo by možno užít synonyma *čas*), *got no time : nemá vůbec čas* (nelze užít druhé varianty ve významu *volná doba*).

Jazykový kontext rozliší významy substantiva *wind* v *I have no wind : nemám dech, wind blows : vítr vane*.

Subjektivnost volby můžeme pozorovat v následujících případech: *broom* je překládáno jako *smeták*, ale v přezdívce starého Indiána ve znění *Ol' Chief Broom* je užito E-u *Náčelník Hbitý koště* (snad z důvodů rytmických či eufonických).

Zejména hodnotící adjektiva nacházejí v *CJ* rozmanitá řešení, i když opět s přihlédnutím ke kombinovatelnosti, např.: *good folks : dobrý lidi, the good hound dog : ten hodnej honící pes, pigs are not as good as... : prasata tam neměli tak pěkný jako...* V každém spojení vystupuje jiný diferenční rys, u lidí laskavost, charakter, u psa poslušnost, u prasat vzhled, fyzický stav. Podobně: *it was a mighty fine frog : ta žába je fakt pěkná, a mighty fine man : teda fajnovej člověk, a fine cloud : obrovský mrak*. Tady je významová vzdálenost mezi jednotlivými protějšky anglického adjektiva větší, i když opět zůstává společný archisém kladného hodnocení. U žáby se hodnotí vzhled, u člověka noblesa, u mraku s jakousi ironií mohutnost, vydatnost.

Kladné hodnocení je vyjadřováno různými sémantickými variantami podle mnohostranného přístupu k hodnocené realitě: *nice guys* : milí kluci, ale jindy *nice guy* : slušný, *pretty nice girl* : hrozně prima holka (+ stylistický příznak).

Anglické *lj* poskytují ve velmi frekventovaných případech často tak velké toleranční pásmo, že umožňují značně sémanticky (i stylisticky) vzdálené E-y, které se pohybují kolem společného jádra. Při porovnání dvou verzí téhož překladu nacházíme např. 4 rozmanité české protějšky téhož anglického adjektiva:

big body : dlouhá karoserie : masivní trup
big car : velký vůz : obrovitánský

V případě E-u *dlouhý* je pojem velikosti zúžen na jeden rozměr v souhlasu s větným kontextem, v případě E-u *masivní* je důraz na hmotnosti, objemu. E *velký* je přímý, úplný, zatímco *obrovitánský* má lexikálně i morfologicky zvýšenou expresivitu, intenzitu.

Subjektivní pojetí vynikne i v následujících příkladech porovnání dvou překladových verzí, kdy každý překladatel volí jiný aspekt pojmenované reality, např.:

muddy plain : zablácená rovina : blátivá rovina
 (znečištěná blátem) (plná bláta)
slippery mud : kluzké bláto : mazlavé bláto
 (způsobující smekání) (měkké, přilnavé)
dismal plains : pusté : zasmušilé
 (neupravené) (nevlídné)
 (archisém : nelibě působící)

Ve všech případech šlo o použití bližších nebo vzdálenějších synonym se stejným archisémem, někdy i se stejným diferenčním sémem, ale vyzvedávajících různé aspekty téhož denotátu.

Kolokační záležitosti jsou případy *loose weave (bag)* : řídce pletená (kabela), *open snarl* : široký škleb.

Význam polysémních sloves vyplývá z bezprostředního kontextu gramatického nebo lexikálního v případech jako *grow six inches* : vyrůst o... , *cut the wood* : nasekat dříví, *wash one's face* : umýt si

pusu, live on the campus : bydlet v kampusu (viz též kapitola o sémantických rozdílech a o přímých ekvivalentech). Největší variabilita se vyskytovala u E-ů sloves pohybu a nejfrekventovanějšího komunikativního slovesa *say* (viz tamtéž).

Při porovnání dvou překladových verzí pozorujeme rozdíly ve vyjadřování vidu slovesného, např.:

howl : pokřikovat : křičet
 (opětovně)
yell : zařvat : ječet
 (jednorázově)

Vidový rozdíl je kombinován se sémantickým rozdílem, *ječet* má navíc sémantickou složku pronikavosti a vysokého tónu.

put sth. in : strkat si něco : ukládat si něco
 někam (+ pravidelnost)
shake one's head : pokývat hlavou : kroutit hlavou
 (rozdíl směrový i funkční)
wind blows : vítr vane : víchra duje
 (rozdíl v intenzitě i rejstříku)
darkness falls on : tma zahalí prérui : tma se snáší
 (rozdíl v úplnosti, nad...
 rozvinutí obrazu)

V řadě případů jde však jen o různá, ale významově i stylisticky si vzájemně blízká a zaměnitelná synonyma:

lean ahead : nahnout/naklonit se dopředu atd.

Největší variabilita se objevuje u E-ů anglických intenzifikátorů. Spolupůsobí opět obvyklost spojení, kolokabilita: *she yank me away so hard* : vyškubla mě mu tak prudce, *I catch my breath hard* : sotva chytám dech, *squirt hard* : silně stříkat.

Podobně u nejfrekventovanějšího intenzifikátoru *just*: *just old Broom* : jen... , *just as* : akorát když, *just like* : stejně jako atd., viz oddíl o inzifikátorech.

U místních adverbii je volen protějšek se směrovou složkou na základě jazykového kontextu: *a victim inside* : oběť uvnitř, *see inside* : vidět dovnitř atd., viz dříve.

Různá, víceméně synonymická řešení jsou dána subjektivní volbou:

<i>now</i>	: <i>tentokrát/teď už</i>	: <i>nyní/teď</i>
<i>hardly</i>	: <i>taktak</i>	: <i>sotva</i>
	(hovorovější)	
<i>still</i>	: <i>stále</i>	: <i>dosud</i>
	(okamžik promluvy jako časový mezník)	

- c) Volbu E-u ovlivňuje stylové ladění díla a inventář jazykové situace:

V kontextu dobového studentského slangu volí překladatelé mj. takové E-y, které jsou persifláží knižního stylu působícího v daném kontextu expresivně, např.: *stupid hill: stupidní vršek, chest: hrudník, news: novina*. Uvnitř tohoto kontextu prostředí hraje roli také pojetí charakteru a stylizace jednotlivých postav. Tak neutrální anglické substantivum *parents* je překládáno v neutrálním kontextu adekvátně jako *rodiče*, v promluvě studentově jako *naši* – hovorově – a v promluvě starého profesora jako obřadné a knižní *páni rodičové*.

Boys v americké společnosti ve vztahu k černochům má depreciativní zabarvení, proto v překladu *frajeři*. Jinak jsou to prostě *chlapci/mládenci* (také s přihlédnutím k věku), spíše v městském intelektuálním prostředí *hoši*, hovorově, někdy i s trochou hodnotícího postoje *kluci*.

Neutrální anglický výraz *car* v nespisovném kontextu dostává v českých překladech vedle přímých E-ů *auto/vůz* (s rozdílem generačním) ještě jiné výrazy z oblasti do značné míry zobecněného motoristického slangu: *auťák, kára, fáro, bourák*.

Na základě odlišného pojetí a interpretace stylu díla se objevují v různých překladových verzích různě stylisticky zařaditelná synonyma, např.:

<i>head</i>	<i>hlava</i>	<i>hlavička</i>
<i>girl</i>	<i>dívka</i>	<i>holka</i>
<i>front of a car</i>	<i>předek auta</i>	<i>čumák</i>
<i>no</i>	<i>žádný</i>	<i>pražádný</i>
<i>cross</i>	<i>jet</i>	<i>frčet si to</i>
<i>blush</i>	<i>červenat se</i>	<i>rdět se</i>

I u frázi: *he just couldn't care: nemohl si pomoci: prostě na to kašlal*.

Je zřejmé, jak druhá překladová verze využívá variability, kterou poskytuje bohatství jazykové situace. Zvyšování expresivity a hovorovosti textu nemůžeme bez přihlédnutí k syntaktickým prostředkům výchozího textu hodnotit.

- d) **Subjektivní přístup** překladatelů k textu mohou ilustrovat následující příklady. Jde vesměs o synonyma s nevelkými rozdíly sémantickými nebo stylistickými.

<i>face</i>	<i>tvář</i>	<i>obličej</i>
<i>get somewhere</i>	<i>dojet</i>	<i>přijet někam</i>
<i>sometime</i>	<i>někdy</i>	<i>občas</i>
<i>bag</i>	<i>kabela</i>	<i>brašna</i>
<i>talk</i>	<i>vykládat</i>	<i>mluvit</i>
<i>mighty</i>	<i>strašně</i>	<i>fakt</i>
<i>never</i>	<i>nikdá</i>	<i>v životě</i>
<i>finally</i>	<i>konečně</i>	<i>načež</i>
<i>probably</i>	<i>asi</i>	<i>nejspíš</i>
		(větší míra jistoty)

Mnohem méně často dochází k převedení dvou anglických synonym stejným E-em českým:

mop/broom: smeták, hall/corridor: chodba

Jiné případy více E-ů se týkají odlišného grafického ztvárnění převzatých lj, s různou mírou počestění, např.:

Cadillac cadillac cadillac

odlišné míry počestění v gramatickém smyslu:

at Junction u Junctionu v Junction

použití odlišných gramatických kategorií, jako např. posunu singular-plural a obráceně, např.:

<i>in the fields</i>	<i>v poli</i>	<i>v polích</i>
<i>plains</i>	<i>pláně</i>	<i>rovina/nížina</i>
<i>property</i>	<i>pozemek</i>	<i>pozemky</i>

odlišné syntaktické struktury, např.:

his cowboy days *jak dělal kouboje* *jeho koubojské dny*

Kdybychom chtěli shrnout záležitosti různých typů vztahů mezi IJ a jejich překladových protějšků v CJ, musíme konstatovat, že v oblasti denotačních významů spočívají rozdíly v odlišných kombinacích a hierarchii denotačních sémantických složek, v jejich kvalitě i v jejich počtu. V řadě případů dochází při překladu k obligatornímu posunu, častěji jsou však rozdíly důsledkem fakultativní, ne vždy pozitivně hodnotitelné snahy předkladatelů o větší explicitnost či explikativnost. V tom případě dochází k přidávání informací v podobě větší specifikace, přidávání sémů, ale i k přidávání dalších IJ. Tím se zvyšuje šíře i určitost, informační nasycenost textu. Se záměrnou nebo mimovolnou interpretační tendencí se prolíná i vyšší koheze textu. Je otázka, do jaké míry je přidávání informací pozitivum.

Pragmatický aspekt v oblasti konotačního významu vede často až ke zvyšování expresivity a hovorovosti. Záleží na tom, jde-li o text psaný, nebo text určený pro jeviště, obrazovku či filmové plátno. V každé z těchto sfér je příjemce tradičně zvyklý na jinou hladinu kultury projevu, jejíž porušení neladí s jeho očekáváním a může zkreslit i celkový účinek díla. Otázka, kde jsou meze převahy pragmatického aspektu překladu, zůstává otevřená. V rámci dialektické jednoty jednotlivého a celku je nutno brát v úvahu jako rozhodující aspekt stylové zaměření díla, autorův záměr, pod jehož zorným úhlem jsou jazykové prostředky voleny. Jestliže se například mluva studentského hrdiny vyznačuje neobyčejným stereotypem vyjadřování, chudým a nevynalézavým slovníkem, opakováním otřelých klišé, není předností překladu, když brilantně rozehraje mnohem bohatší rejstřík ekvivalentů, které mu nabízí jeho cílový jazyk. Optimální překlad by měl s dokonalou znalostí systému a inventáře prostředků volit patřičné jazykové prostředky pro text. Tato volba je však velmi nesnadná.

KAPITOLA 3

PŘEKLAD A ROVINA GRAMATICKÁ

Dosud jsme se detailně zabývali především jazykovými prostředky lexikálními, které ovšem nelze oddělovat od dalších jazykových rovin.

V *morfologickém plánu* se musí překladatel vypořádat se systematickými rozdíly mezi jazyky různých typů, což je však bráno víceméně jako samozřejmost. Mohou se zde nicméně také vyskytnout problematické případy, které se budou týkat kategorie čísla, gramatického rodu, osoby, času, vidu či slovesného rodu.

Je známo, že v čísle a počitatelnosti substantiv není mezi angličtinou a češtinou vždy shoda (*billiards*: kulečník, *currents*: rybíz, *industries*: průmyslová odvětví, *foods*: různé druhy potravin, *clock*: hodiny, *little information*: málo informací, *talk nonsense*: mluvit nesmysly, *all their offspring*: všechny jejich děti apod.).

Obtíže nastávají obecně tam, kde se jazyky neshodují v tom, jak dalece je která gramatická kategorie rozvinuta. Jestliže ve výchozím jazyce existuje gramatická kategorie, kterou cílový jazyk nemá, nebo ji má, ale jen v omezené míře, je sice vždy možnost použít místo nezavedených gramatických prostředků prostředky lexikální, tím se ale obvykle dotýčný význam mnohdy zbytečně zdůrazní (např. v kategorii určenosti *Close the gate.*: Zavírejte ta vrata. *She was wearing a ring.*: Měla na ruce **jakýsi** prsten. *Have some chocolates.*: Vezmi si **nějaké** bonbony).

Jestliže naopak cílový jazyk má gramatickou kategorii navíc (slovesný vid v češtině), nebo ji má plněji rozvinutou než jazyk výchozí (kategorie gramatického rodu v češtině), je třeba tento význam vyjádřit a není vždy jednoznačné, byl-li správně pochopen.

Pro Čecha bude například obtížné rozhodnout se pro gramatický rod, který musí povinně vyjádřit a který v angličtině někdy neodhadne ani z kontextu. Je *cook* kuchař nebo *kuchařka*, *lawyer* advokát nebo *advokátka*? A přitom to může být pro text relevantní, pointou příběhu je např. odhalení, že *lawyer* je vlastně žena.